

hendrik hoogers

thema-dubbel nummer

21e jaargang nr. 4 + 22e jaargang nr. 1

uitgave van de

Valkhofvereniging

1978-2000

De Hollandse vesting van de Valkhof te Nijmegen met de kerk van den St. Jozef, getekent door A. Hoogers, 1809.

Colofon Valkhofnieuws

- Valkhofnieuws:** Verschijnt 4 x per jaar en is een uitgave van de Valkhofvereniging.
ISSN-nr.: 1382-3760
- Redactieadres:** Valkhofnieuws
Postbus 1390
6501 BJ NIJMEGEN
- Redactieleden:** P. Hoos
A. Janssen
M. Vollebregt (hfd.red)
- Artikelen:** Aanleveren—indien mogelijk—op diskette (Word)
De redactie kan artikelen inkorten of niet plaatsen

Valkhofvereniging

- Lidmaatschap:** Postbus 1390 6501 BJ NIJMEGEN
- Contributies:** f 30,- per kalenderjaar
Postbank 44.38.363 t.n.v.
Valkhofvereniging Nijmegen
- Valkhofkapel:** Conservator: drs E.F.M. Boshouwers
Groenewoudseweg 49
6524 TP NIJMEGEN
Tel.: 024 - 3232587

NIETS UIT DEZE UITGAVE MAG WORDEN VERMENIGVULDIGD EN/OF OPENBAAR GEMAAKT
WORDEN D.M.V. DRUK, FOTOKOPIE, MICROFILM OF OP WELKE WIJZE DAN OOK, ZONDER
VOORAFGAANDE TOESTEMMING VAN DE REDACTIE VAN VALKHOFNIEUWS

HENDRIK HOOGERS (1747-1814) POLITICUS, ZAKENMAN EN KUNSTENAAR OP DE BRES VOOR DE VALKHOFBURCHT

Themanummer Valkhofnieuws 22^e jrg. nr. 1 (waarin opgenomen 21^e jrg. nr. 4)
Door Maurice Vollebregt

Geen enkele kunstenaar heeft de Valkhofburcht zó uitgebreid en zó precies aan het papier toevertrouwd als Hendrik Hoogers. Zijn vele prenten van de burcht, mede gemaakt omdat afbraak dreigde, zijn van grote waarde en geven ons een betrouwbaar en onvergetelijk beeld van het verdwenen burcht-complex aan het einde van de achttiende eeuw.

Zoals Johan In de Betouw op politiek gebied tot het uiterste ging in zijn pogingen om de burcht te behouden, zo heeft Hoogers zich vooral op het kunstzinnige vlak ingezet om het beeld van de bedreigde Valkhofburcht voor het nageslacht te bewaren.

Als we kijken naar de verspreiding van zijn twee zogeheten 'Memorieprenten' van de burcht, die we nog overal in Nijmegen en zelfs ver daarbuiten aantreffen, dan is Hoogers daarin dubbel en dwars geslaagd.

Daarmee heeft hij niet alleen het beeld van de Valkhofburcht levend gehouden, maar zijn prenten zijn ook van grote waarde voor de realisatie van de verenigingsdoelstellingen.

Deze gegevens zijn voor de redactie van Valkhofnieuws aanleiding geweest om een themanummer te wijden aan het leven en werk van Hendrik Hoogers. Aanvankelijk zou deze uitgave een afsluitend nummer voor het jaar 1999 worden. Door het overlijden van onze redacteur de heer

H. Schoonwater, die een belangrijk deel van de tekst voor zijn rekening zou nemen, kon dit helaas niet meer gerealiseerd worden. Uiteindelijk heeft de redactie besloten om het afsluitende nummer van 1999 samen te voegen met het eerste nummer van 2000. Het extra dikke themanummer dat hierdoor is ontstaan, ligt thans voor u! Bij een dergelijke uitgave horen uiteraard de beste kwaliteit afbeeldingen. Daarvoor wil ik de heer dr. P. van der Coelen (conservator Museum Het Valkhof) en de heer H. Rullman (Gemeente-archief Nijmegen) hartelijk danken. Natuurlijk hoopt de redactie dat deze thema-uitgave niet alleen interessant is voor onze vaste lezers, maar ook een goede aanvulling vormt op de reeds eerder verschenen themanummers, die nog altijd te verkrijgen zijn in de St. Nicolaaskapel op het Valkhof. Op deze wijze kan de geschiedenis van Nijmegen en het Valkhof verder verspreid worden.

Om een indruk te krijgen van de tijd waarin Hendrik Hoogers leefde, moeten we ons verplaatsen naar het Nederland van de achttiende eeuw, waar Prins Willem V van Oranje-Nassau (1748-1806) vanaf zijn derde jaar in 1751 erfstadhouder van de Republiek der Verenigde Nederlanden was. In 'De Oranjes en het Valkhof' van M.J.M. Dongelmans lezen we dat men aanvankelijk hoge verwachtingen koesterde omtrent deze prins. Uiteindelijk bleek dat hij niet capabel genoeg was om een krachtige politiek uit te zetten, waardoor het binnenlandse bestuur en de politieke eenheid van de Republiek in gevaar kwamen.

Dieptepunt van zijn regering vormde wel de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784). Uit deze oorlog bleek zonneklaar dat de vermolmdde Republiek haar positie van grote Europese mogendheid definitief verloren had. Engeland had met succes haar plaats op het wereldtoneel ingenomen en deze plaats nu ook veiliggesteld.

De Vierde Engelse Oorlog werd bovendien hét bindmiddel om alle ontevreden krachten in de Verenigde Nederlanden samen te brengen. Groeperingen van uiteenlopende aard, die verandering van het politieke bestel wensten, sloten zich aaneen. Daarmee ontstond de Patriottenbeweging.

In dit politieke gewoel wordt de stad Nijmegen veelal beschouwd als een bolwerk van de Oranjes, mede gezien het onderdak dat de prins en zijn gezin in de stad vonden in de

woelige jaren 1786-1787, aldus dr. J.A.B.M. de Jong in zijn boek *Hendrik Hoogers - patriot en kunstenaar*. Hoewel de stad een relatieve rust kende terwijl elders in de Republiek politieke onlusten plaatsvonden, bestond er in Nijmegen wel degelijk een patriottenbeweging. Deze kende echter haar oorsprong in de reeds eeuwen bestaande plaatselijke tegenstellingen op sociaal en religieus terrein. Hierbij ging het voornamelijk om de machtspositie van de hervormden tegenover de belijders van andere godsdiensten met de katholieken als belangrijkste groep. Deze Nijmeegse politieke verdeeldheid kon echter pas tijdens het Bataafse bewind uitgroeien tot een politieke machtsstrijd, toen alle burgers gelijke kansen kregen waarmee de dominerende rol van het protestantisme als officiële staatsgodsdienst verdween.

Jeugd aan de Grote Markt

Het is deze sfeer van verdeeldheid waarin de jonge Hendrik Hoogers in de tweede helft van de achttiende eeuw opgroeit. Over de jeugd van Hoogers weten we eigenlijk niet heel veel; er zijn geen dagboeken of andere familiegeschriften bekend die licht werpen op persoonlijke gebeurtenissen en familieomstandigheden. Uit diverse andere bronnen weten we wel, dat hij op 26 maart 1747 werd gedoopt als het derde kind van Wilhelmus Carel Hogers en Jacoba Clemens. Een geboortedatum is niet bekend, maar dat was niet ongebruikelijk voor die

Portret van Hendrik Hoogers, geschilderd door J.B. Scheffer, 1792
Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen

tijd. Zijn twee oudere zusjes waren beiden reeds overleden, zodat de komst van een stamhouder met extra vreugde begroet zal zijn. De naam Hogers werd door zijn vader nog met één 'o' geschreven; Hendrik zou later de oudere spellingswijze 'Hoogers' overnemen.

Het geboortehuis van Hoogers stond op de Grote Markt, en het was gelegen rechts van het beroemde eethuis 'Het Roode Hert'. De plattegrond van het huis kan zelfs nog precies gelokaliseerd worden. Het huis stond op de plaats waar we nu de Hema vinden, vanaf de Augustijnenstraat gemeten ongeveer 4 meter naar links waarbij het huis 4,5 meter breed was. Aangezien de rooilijn na de tweede wereldoorlog naar achteren is geplaatst, heeft het huis ten opzichte van de Hema ruim 5 meter naar voren gelegen. Op een plattegrond die gemaakt is door de Meetkundige dienst van Publieke Werken is de situatie duidelijk gemaakt.

Het huis lag dus op een voorname plaats in het midden van de stad, een plaats waar de jeugdige Hendrik ongetwijfeld vele indrukken heeft opgedaan.

Het geslacht Hoogers genoot in Nijmegen een behoorlijk aanzien en was vast verankerd in de Nijmeegse gemeenschap door verwantschap en zakenrelaties.

Ook vader Willem Carel Hogers behoorde tot de gegoede burgerij. In het huis aan de Grote Markt dreef hij een leerlooierij en een handel in lederwaren. Hendrik werd zodoende van jongsaf aan vertrouwd gemaakt met dit beroep, dat hij als oudste zoon volgens de tradities later zou

moeten voortzetten. In 1748 werd vader Hogers door Prins-Stadhouder Willem IV benoemd tot lid van het College van Gemeenschapslieden. Daarmee werd hij binnen de stad op een sociaal hoger niveau geheven. Willem Carel reisde naar Den Haag af om de Prins van Oranje persoonlijk te bedanken voor deze eervolle benoeming.

Uiteindelijk werden er in het huwelijk nog vier kinderen geboren, waarvan uiteindelijk slechts een dochter, Lauwerensia (1752) en een tweede zoon, Jan Willem (1754) in leven bleven. Zo bleven er van de zeven kinderen slechts drie in leven met Hendrik als oudste. Helaas was dat in die periode geen uitzondering.

Vader Willem Carel sterft jong in 1754, als Hendrik pas zeven jaar oud is. Zijn moeder blijft achter met de zorg voor het jonge gezin, de leerlooierij en de zaak. Zij hertrouwt in juni 1756, wellicht om de zakelijke belangen en haar gezin veilig te stellen, met Anthony van Oosterhoudt. Hij geeft zijn bakkerij in Tiel op en verhuist naar Nijmegen maar ook hij komt voortijdig te overlijden.

Het leerlooiersvak

In 1759 trouwt Jacoba Clemens voor de derde maal en nu met Jan Broestershuysen. Zij moet in deze man vele aanknopingspunten gevonden hebben, die uiteindelijk tot het huwelijk geleid hebben. Ook hij kwam uit een gegoede Nijmeegse familie en hij behoorde, evenals haar eerste echtgenoot Willem Carel, tot het college van Gemeenschapslieden. Hij woonde bovendien aan de overzijde van de Grote Markt en

was voor de helft eigenaar van een looimolen op de stadswal. Daarmee was hij ook een vakgenoot in de leerlooierij.

Ongetwijfeld zal Jacoba in Jan Broestershuysen een man hebben gezien, die de toen twaalfjarige Hendrik voor het leerlooiersvak kon opleiden, zodat hij zich in het bedrijf nuttig kon maken. Volgens Roeland van Eynden, vriend en tijdgenoot van Hendrik Hoogers, zou de jeugdige Hendrik al zijn vrije tijd besteden om de tekenkunst te leren en de dicht- en toonkunst te beoefenen. Hij zou een aangeboren zucht naar kunst en wetenschap hebben.

Dit zal voor zijn zakelijk aangelegde moeder wellicht een doorn in het oog zijn geweest en zij hoopte uiteraard dat zijn nieuwe stiefvader hem 'op het rechte pad' kon brengen. Dat heeft Broestershuysen ongetwijfeld gedaan en hem ingewijd in de geheimen en vaardigheden van het leerlooiersvak. Daar kwam echter bij dat Broesterhuysen in zijn eigen jeugd leerling graveerkunst was geweest bij Roukens waardoor Hendrik zich voelde gestimuleerd om zijn teken- en schildertalent verder te ontwikkelen.

In het jaar 1760 brandde de houten looimolen af, waar zijn stiefvader samen met Maurits de Bruyn de eigenaar van was. Het ging beide zakenlieden schijnbaar 'voor de wind' want zij namen het besluit om de verwoeste houten molen door een nieuwe stenen molen te vervangen. Zij vreesden echter dat een nieuwe stenen molen niet binnen de stadsmuren zou worden

toegestaan omdat deze een modernisering van de vestingwerken in de weg stond. Onderhandelingen zouden alleen maar tijdverlies opleveren, waarna de zakenpartners een verzoekschrift aan de magistraat richtten om de molen buiten de wallen te mogen herbouwen. Er werd gekozen voor een plaats bij de Wolfskuil op een stuk woeste heidegrond waar niemand enige overlast van de molen zou ondervinden. De magistraat, blij dat men weer een molen op de wallen kwijt was, stemde in met de 'deal' en stond hen toe:

[...] ter gelibbeleerde plaatse eene steene looimolen te mogen zetten, daerote aan supplianten en haaren Erven verleenende het regt van de wind een zoodaane verdere geregtigheden als eenigzints tot een looimolen nodig zijn, mitz dat supplianten gehouden zullen worden daadelijk te hebben gerenuntieerd aan het regt van de wind op deezer stadswal ten behoeve van deeze stad.

De twee compagnons waren evengoed met deze oplossing gebaat. Het bedrijf kon nu gemoderniseerd worden, waarbij de molen vrij in de wind stond; hoog op de heuvelrand en niet gehinderd door andere bouwwerken. De beide compagnons lieten de eerste steen voor de nieuwe molen leggen door hun zoon resp. stiefzoon om ze op die wijze bij het bedrijf te betrekken. Dat moet ongetwijfeld grote indruk op de kinderen gemaakt hebben. Het werd vastgelegd in een hardstenen plaat met als opschrift (tenminste volgens Schevichaven):

MAURITZ DE BRUYN
(deze regel is bedekt door een ijzeren band)
IS DEZE EERSTE STEEN
GELEYT DOOR
MAURITZ DE BRUIJN
JUNIOR
EN
HENDRIK HOOGERS

Deze molen staat er nog steeds en is in Nijmegen bekend als de 'Witte Molen' aan de Graafseweg. In 1916 werd de romp verhoogd om betere wind te kunnen vangen en in 1933 werden de wieken gemoderniseerd en in de jaren zeventig werd de molen compleet gerestaureerd. De steen met de inscriptie is verplaatst en daarbij helaas voor een deel verloren gegaan, zodat alleen de onderste vier regels nog leesbaar zijn.

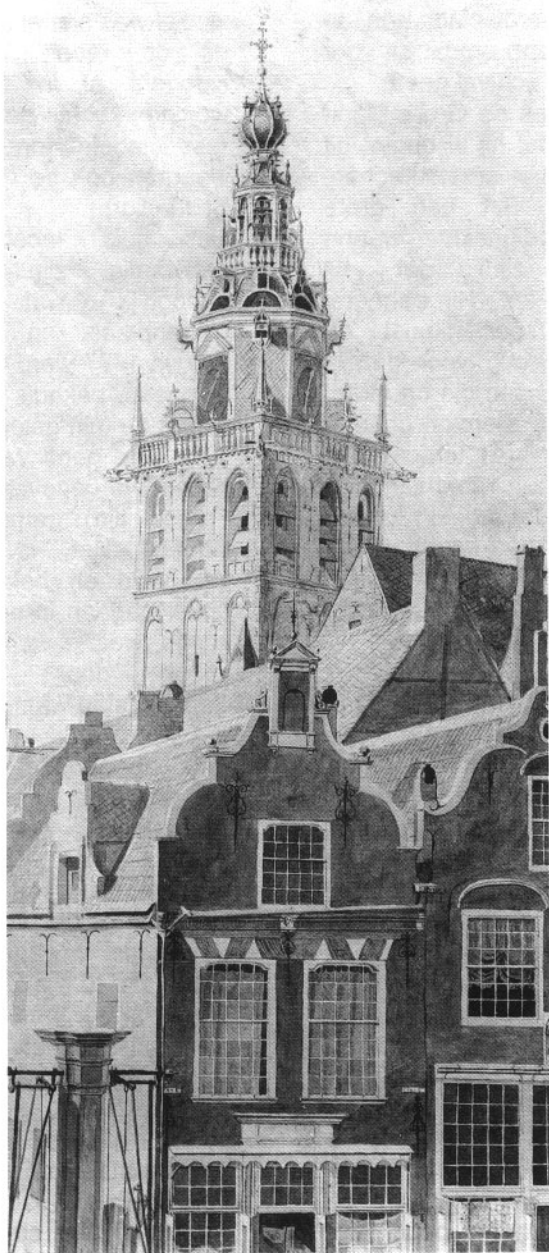
Volgens Van Eijnden was Hoogers in zijn beginjaren voornamelijk bezig met tekenen en schilderen, terwijl zijn stiefvader het bedrijf zo goed als alleen runde. Deze laatste moet echter wel ingezien hebben, dat het beoefenen van de kunsten alleen mogelijk is als er een materiële ondergrond aan ten grondslag ligt. Zo werd Hendrik uiteindelijk een volleerd vakman, want na de dood van zijn stiefvader Jan Broestershuysen in 1789 kreeg hij zeggenschap over zijn aandeel in de looiersmolen, samen met de looierij en leerhandel aan de Grote Markt die eerder aan zijn natuurlijke vader hadden toebehoord.

Het bedrijf was tot een behoorlijke onderneming uitgegroeid en klaar-

blijkelijk met succes door de compagnons Mauritz de Bruijn jr. en Hendrik Hoogers voortgezet. Ze waren beide, via hun beroep als leerlooier, lid van het *Cramerengilde* en ze maakten beiden in dezelfde periode deel uit van het gildebestuur waarin ze diverse functies bekleedden.

Een 'professionele amateur'

Eén van de oudste tekeningen die van Hendrik Hoogers bekend is, geeft de Sint Stevenstoren weer met enkele woonhuizen op de hoek van de Grote Markt en de Stikke Hezelstraat. Deze tekening heeft hij in 1771 op 24-jarige leeftijd gemaakt in pen en aquarel. De voorstelling is van bovenaf getekend. Dr. J.A.B.M. de Jong, schrijver van het eerder genoemde boek over Hendrik Hoogers, heeft vanuit het gebouw van de Hema kunnen bepalen dat deze tekening vanuit het zolderraam van Hoogers' winkelpand gemaakt is. Qua perspectief komt de situatie in ieder geval exact overeen, hoewel de torenspits van de Sint Stevenskerk na de oorlog gewijzigd is. De Jong veronderstelt dat Hoogers, indien hij thuis een werkkamer of atelier had, deze

'St. Steevens' Toorn te Nijmegen'. Aquarel en pen in kleur. H. Hoogers 1771
Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen

zeker gesitueerd moet zijn op de boven- of zolderverdieping, aan de noordzijde (voorkant) omdat dit voor schilders de beste lichtval geeft.

Op de tekening van de Grote Markt kunnen we zien dat hij al begint uit te stijgen boven het amateurschap. De tekening is van een grote technische vaardigheid, waarin Hoogers laat zien dat hij natuurgetrouw tekent. Hij beheerst duidelijk de perspectiefkunst en heeft tegelijkertijd oog voor details en lichtval. De mensen die op straat bezig zijn moet hij allemaal gekend hebben. De Jong stelt terecht dat, indien Hoogers zijn aandacht en belangstelling heeft verdeeld tussen het zakenleven en het tekenen, zijn *hoofd* bij de leerlooierij moet zijn geweest terwijl zijn *hart* trouw bleef aan de kunst!

Gezin, verhuizing, kunstkring

Naast zijn zakelijke en kunstzinnige bezigheden zocht Hendrik Hoogers als stamhouder van het geslacht naar een passende bruid. Door het leerlooiersbedrijf kwam hij regelmatig buiten de stad en ook in Amsterdam kwam hij regelmatig voor zaken. Daar ontmoette hij Hermijna Tack. Haar ouders bezaten een koffiehuis in Amsterdam en het is mogelijk dat hij haar in dat koffiehuis ontmoet heeft. Op 13 oktober 1772 trouwde de protestante Hendrik met de 1 jaar oudere Hermijna in de Nieuwe Kerk op de Dam.

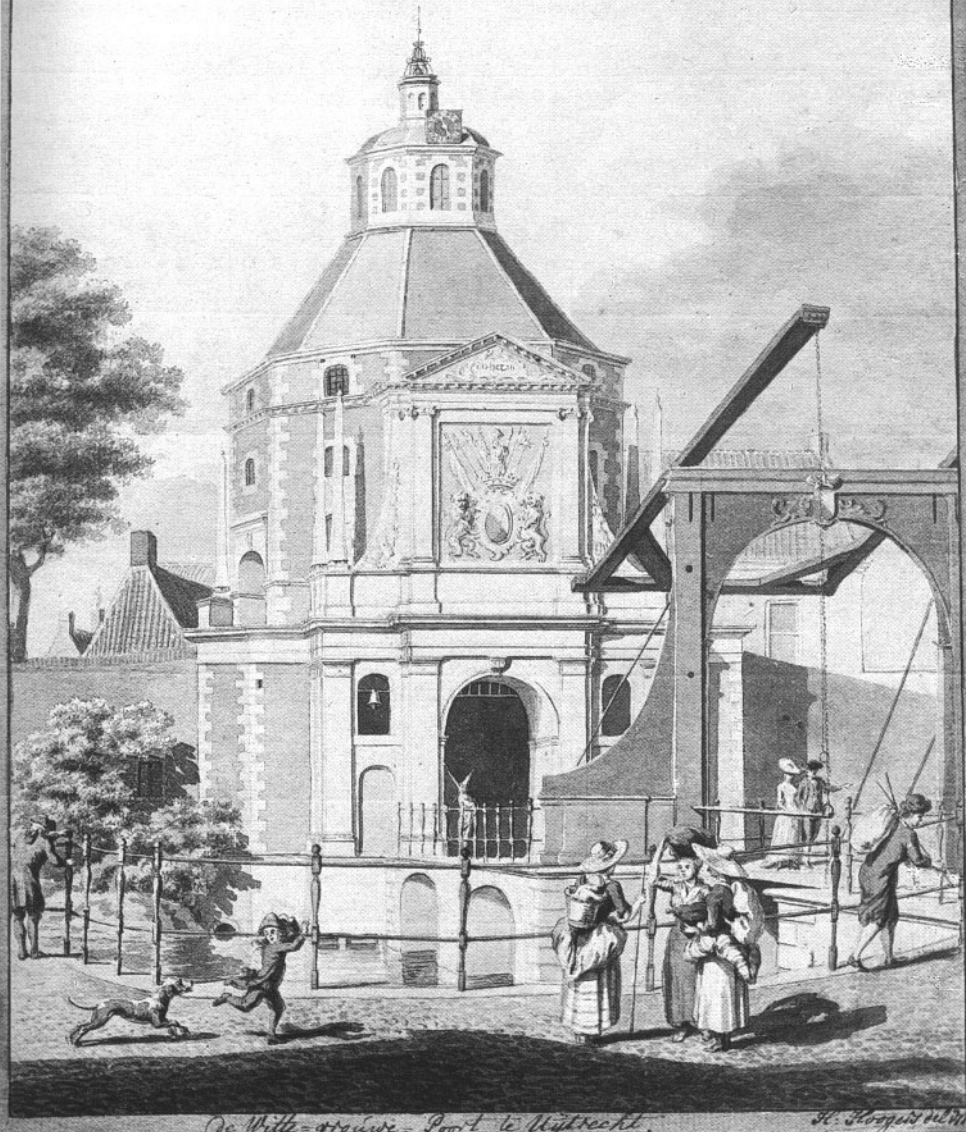
Na het huwelijk kwam het jonge paar naar Nijmegen, waar ze hun intrek namen in het ouderlijk huis op de Grote Markt. Hier werd hun oudste zoon Willem Carel in september

1773 geboren. Het ouderlijk met de winkel was niet al te groot; wellicht is dit de reden waarom Hendrik Hoogers al in 1774 een eigen woning kocht aan de toen nog respectabele Korenmarkt (het plein waaraan ook de Commanderie van St. Jan ligt).

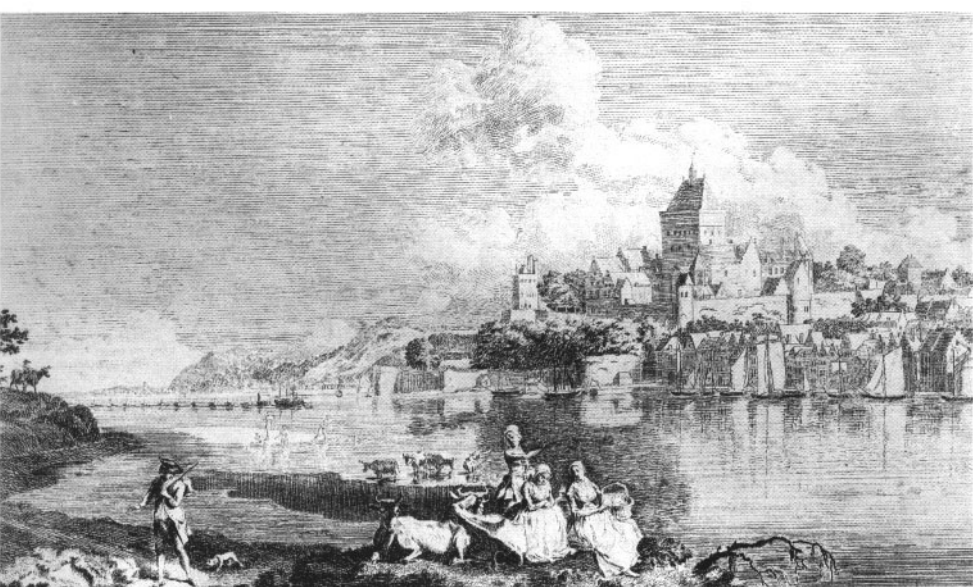
Het huis moet stijlvol maar eenvoudig zijn geweest, met behoorlijk wat ruimte, een binnenplaats en een aangelegde tuin. In 1777 werd door Hoogers ook nog een pakhuis aangekocht, dat achter de tuin gelegen was. Het huis is aan de hand van oude foto's en kadastrale gegevens (ontstaan in de Franse tijd) gemakkelijk terug te vinden. Het is diverse keren verbouwd en helaas in 1952 ten onder gegaan in de sloopwoede die na de tweede wereldoorlog als een spook door de Nijmeegse Benedenstad waarde.

Uit deze periode in het leven van Hoogers zijn weinig kunstwerken overgeleverd. We weten dat hij in 1776 twee landschapstekeningen heeft gemaakt, met de Valkhofburcht als achtergrond. De tekeningen zelf bleven niet bewaard; we kennen ze alleen als de gravures van 1788. Bij deze twee prenten valt het arcadische en lieflijke landschap op, met herderinnetjes, koeien, geiten en weelderige bomen. Het staat bijna in schril contrast met de monumentale 's *Furstendoms Burgt*, welke hem steeds bleef boeien maar die hij in alle strengheid aan het papier toevertrouwde.

Deze twee afbeeldingen mogen op hun beurt weer beschouwd worden als voorstudies van de twee

'De Wittevrouw Poort te Uijtrecht'. Pen en penseel. H.Hoogers 1771
Coll. Rijksmuseum Amsterdam

t. Hoogstraal del. sen. s. Saals 1776 8 1100. t. Valkhof te Nijmegen

**'t Valkhof te Nijmegen'. Ets uit 1788 naar een tekening uit 1776
Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen**

Allegoria del paese di Salsp

N. P. van der Meer del. de Cou le zien

1776 N. 10

**'Nimwegen uyt de Ooij te zien'. Ets uit 1788 naar een tekening uit 1776
Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen**

zogeheten *memorieprenten* uit 1784 en 1796, welke elders in dit blad staan afgebeeld.

Het zijn de twee meest beroemde en precieze prenten van de Valkhofburcht, waar we later nog op terugkomen. In zijn nieuwe huis aan de Korenmarkt bouwde hij de contacten die hij met kunstenaars en wetenschappers had, verder uit. Samen met zijn vrouw zette hij een kunstkring op, waarin belangrijke Nijmeegse intellectuelen samenkomsten hielden. Het oprichten of deel uitmaken van een dergelijk genootschap was een typisch verschijnsel dat in deze tijd opkwam en het was een populaire vorm van vrijetijdsbesteding voor de gegoede burgerij.

Belangrijke personen waren vooral Roeland van Eynden, schilder en biograaf, die hij al sinds zijn jeugd kende en dichter en musicus Lambertus Stoppendaal. Ook Hoogers' stiefvader Broestershuysen zal tot zijn dood in 1789 vaak aanwezig zijn geweest. Andere regelmatig aanwezige kunstenaars waren J.B. Scheffer, die van hem in 1792 een bewaard gebleven portret schilderde en L.B. Coclers, die hem lessen gaf in de graveerkunst.

Uit diverse bronnen is bekend dat Hoogers in zijn woning een uitgebreide collectie boeken en andere cultuurwerken bezat, die een sfeer opriep welke bij zijn kunstzinnige karakter paste.

In 1775 werd het gezin Hoogers verblijd met de geboorte van een dochter, Hermijna, vernoemd naar haar moeder. Het meisje zou echter al in 1776 sterven. Gelukkig werd in

hetzelfde jaar opnieuw een dochter geboren, Jacoba Wilhelmina. Zij bleef wel in leven en zij zou later trouwen met de voorname koopman Johannes Schiff. In 1778 kwam er een tweede zoon bij, genaamd Abram, waar we overigens weinig van weten.

Eén jaar later kreeg Hoogers een zware slag te verwerken toen zijn echtgenote op 33 jarige leeftijd kwam te overlijden. Ze werd in de St. Stevenskerk begraven, waarschijnlijk in het Hoogers familiegraf. In het dodenboek van de kerk is op 9 januari 1779 aangetekend: *is juffr. Hermina Tak, Huysvrouw van Heer koopman H. Hoogers in de kerk begraven. Driemaal luyden f 12,-.-. Een grafdaalder f 1.10.-.* Twee woorden komen in deze tijd vreemd over. De toevoeging 'juffrouw' geeft aan dat de familie tot de gegoede burgerij behoorde. En met 'huysvrouw' wordt echtgenote bedoeld.

Met zijn drie jonge kinderen stond de jonge weduwnaar er alleen voor. Aangezien hij een verstandig man was en bovendien nog in de kracht van zijn leven, ging hij op zoek naar een oplossing: een nieuwe moeder voor zijn kinderen. In 1781 trouwt hij met de uit Wageningen afkomstige Cornelia van Ommeren.

Een huiselijk tafereel

Op een olieverfschilderij, dat door Hendrik Hoogers zelf is vervaardigd in 1783 staat het gezin afgebeeld, en we zien duidelijk dat de vader het levensgeluk heeft teruggevonden.

Het is een ongedwongen, huiselijk tafereel waarin de schilder zichzelf afbeeldt met zijn tweede vrouw en

Familieportret van het gezin Hoogers na zijn tweede huwelijk. H. Hoogers 1783
Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen

de drie kinderen uit het eerste huwelijk.

Dit schilderij werd ontdekt bij een particulier die een nazaat van Hoogers bleek te zijn en het werd in 1962 door het Nijmeegse Gemeentemuseum aangekocht. De voorstelling wijkt nogal af van de gebruikelijke familieportretten uit die tijd die veel statiger waren. Uit zijn andere werken weten we dat Hoogers een voorkeur had om zaken die hij belangrijk vond zo exact mogelijk te vereeuwigen. En omdat het hier geen opdracht betrof, heeft hij het gezin zonder twijfel vastgelegd zoals het voor zijn oog kwam.

Toen Dr. J.A.B.M. zijn boek over Hoogers schreef, was dit het enige olieverfschilderij van Hoogers dat bekend was, hoewel hij er meerdere vervaardigd heeft. We kunnen echter met zekerheid stellen, dat dit stuk bepaald niet zijn eerste olieverfschilderij is. De schilder-techniek, de kleurstelling en de compositie wijzen op een geoefende hand. In de afgelopen jaren zijn inderdaad oudere olieverfschilderijen ontdekt, waarop hij onder meer zijn eerste vrouw heeft afgebeeld.

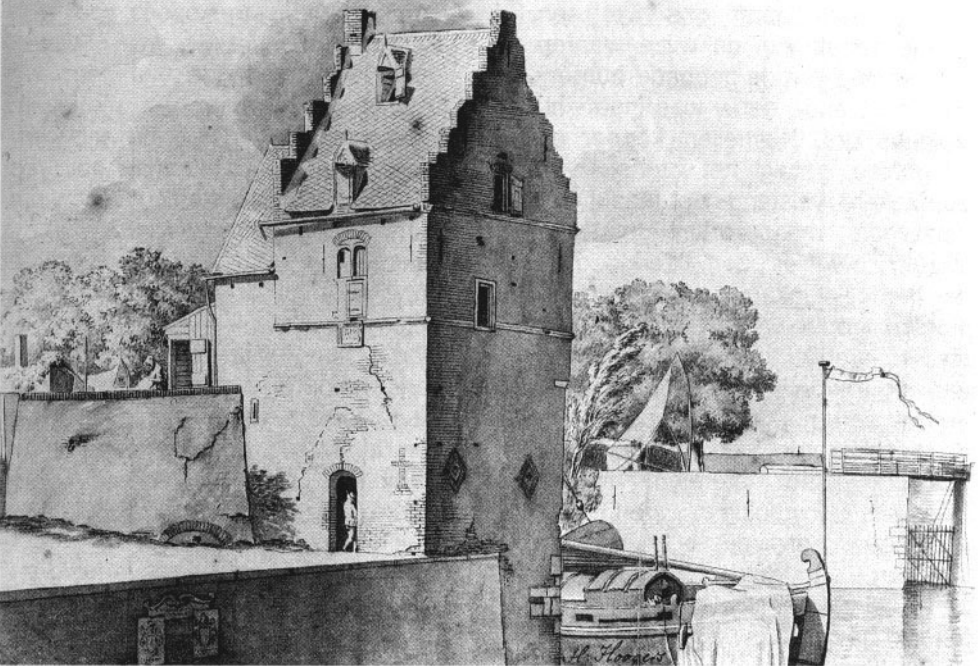
We keren terug naar de voorstelling. Cornelia van Ommeren is rechts van Hoogers afgebeeld en ze is de hoofdpersoon van het schilderwerk. Ze heeft een kostbare jurk aan en ze is geboeid door een portret op tafel, waarop zij zelf is afgebeeld in omhelzing met haar man. Ze houdt een tweede schilderij vast waarop meerdere personen staan afgebeeld. Hendrik Hoogers zelf is overduidelijk te herkennen in de

linker bovenhoek van dit tweede schilderij en in het midden zien we de donker geklede man die in de kamer achter haar staat (haar vader of broer?). De rest van de figuren op dit werk onbekend.

Op de stoel links zit het oudste dochtertje Jacoba Wilhelmina met een pop op schoot. Abram houdt zich vast aan de jurk van zijn stiefmoeder en wordt ondersteund door het dienstmeisje dat op de grond zit. De oudste zoon Willem Carel, inmiddels 10 jaar oud, is gekleed in een militair uniformpje met echt geweer. Overduidelijk droomt hij ervan een echte soldaat te worden; niet erg verwonderlijk in het Patriottische gezin Hoogers.

De kunstenaar zelf staat weliswaar in het midden van de compositie maar houdt zich toch enigszins op de achtergrond. Het schilderij met de omhelzing dat hij vasthoudt moet de liefde voor zijn tweede vrouw onderstrepen. Zijn trekken geven hem iets aristocratisch maar zijn kostuum is relatief eenvoudig in vergelijking met de jurk van zijn vrouw.

Kan dit olieverfschilderij ons wellicht meer over het interieur van Hoogers' woning aan de Korenmarkt vertellen? We weten, behalve de grote collectie boeken en cultuurwerken, eigenlijk niets van dit interieur. Gezien de afmetingen van de ruimte kan deze volgens dr. J.A.B.M. de Jong onmogelijk in het huis aan de Korenmarkt gepast hebben. Nu zijn er twee mogelijkheden: het vertrek is geïdealiseerd óf het is een vertrek in een andere woning. We zullen het

De Bottelpoort te Nijmegen (landzijde). H. Hoogers 1785
Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen

waarschijnlijk nooit weten, tenzij andere schilderijen ontdekt worden. Het interieur geeft ons wel een goede indruk van de wijze waarop een woning van de gegoede burgerij eind achttiende eeuw was ingericht. Volgens drs. Niemeijer, kenner op dit gebied, getuigt het interieur van een zekere welstand. Het maakt een verzorgde maar geen luxueuze indruk. Zo ligt er geen vloerkleed op de brede plankenvloer en zijn de stoelen ouderwets. Echter: de strakke architectonische geledingen van de muurvlakken verlenen het vertrek een monumentale status, en de geschilderde vakken tussen de pilasters laten taferelen uit de klassieke mythologie zien, die daarmee harmoniëren. Wellicht schilderde Hoogers deze taferelen zelf? Dergelijke scènes heeft hij in ieder geval als pentekeningen vervaardigd.

Start politieke carrière

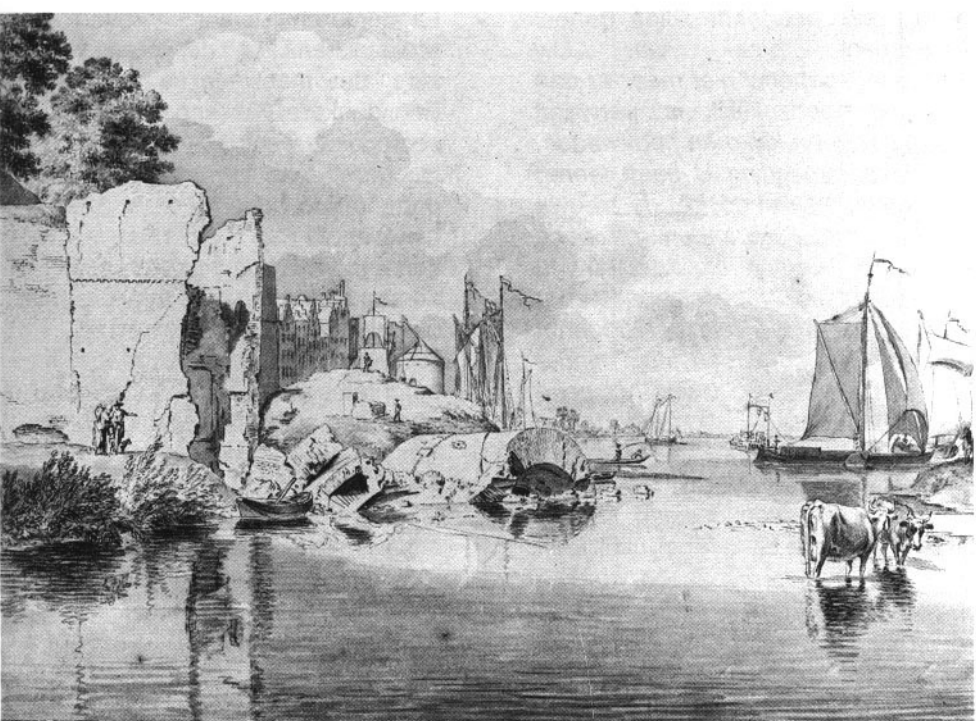
Het is niet precies te achterhalen wanneer Hendrik Hoogers zich, naast het zakenleven en de kunsten, zich ook nog eens bezig is gaan houden met de politiek. Men zou haast verwachten dat er geen tijd meer zou overblijven in zijn drukke leven.

We zagen al eerder dat zijn vader door de Prins-Stadhouder tot Gemeensman benoemd werd in het jaar 1748, het jaar waarin een eind gemaakt werd aan het anti-oranje gezinde stadsbestuur. In zijn geboortehuis zal het oranjehuis zeker niet gehaat zijn geweest. Ook zijn stiefvader, Broestershuysen, was net als zijn vader Gemeensman maar of hij ook oranjegezind was

weten we niet. Toch moet Hendrik Hoogers al in een vroeg stadium partij hebben gekozen voor de Patriotten. Omdat we weinig weten over deze periode kunnen we slechts gissen naar zijn motieven. Waarschijnlijk botsten de misstanden die uit het bestaande politieke bestel voortkwamen met zijn rechtvaardigheidsbesef.

Daardoor kon hij sympathie ontwikkelen voor de democratische beginselen van de Patriottenbeweging. Volgens Roukens zou Hoogers zelfs behoord hebben tot de directe medewerkers van Van der Capellen van de Marsch, een voorman van de Patriotten in Gelderland. In werkelijkheid was Hoogers geen politieke vuurvreter; hij was eerder een behoedzaam maar overtuigd en consequent Patriot.

Zijn drukke bezigheden in het leerlooiersbedrijf en de kunstbeoefening, zullen er mede voor gezorgd hebben, dat zijn politieke activiteiten aanvankelijk bescheiden van karakter waren. Hij beperkte zich tot discussies en het houden van voordrachten in de Nijmeegse afdeling van het (patriottisch) Vaderlands Genootschap voor Eén- en Ondeelbaarheid. Dit genootschap stond beter bekend onder de zinspreuk *Voorbeelden Trekken*. Iedereen boven de 20 jaar, ongeacht rang, stand of godsdienstige overtuiging mocht lid worden. Het genootschap vormde een trefpunt voor iedereen die een democratische omvorming wenste van het bestaande maatschappelijk bestel. Uit een tekstfragment van Hoogers dat bewaard is gebleven, blijkt zijn gematigde standpunt:

*Ruinen van de Lappen - Toorn te Nijmegen, door den Hoogen Vloed 1784 ondermyd en om-
schoopen; In Nijmegen al' laag-water de Lappen-Toren door H. Hoogers 1784*

'Ruinen van de Lappen-Toorn te Nijmegen'. H. Hoogers 1784
Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen

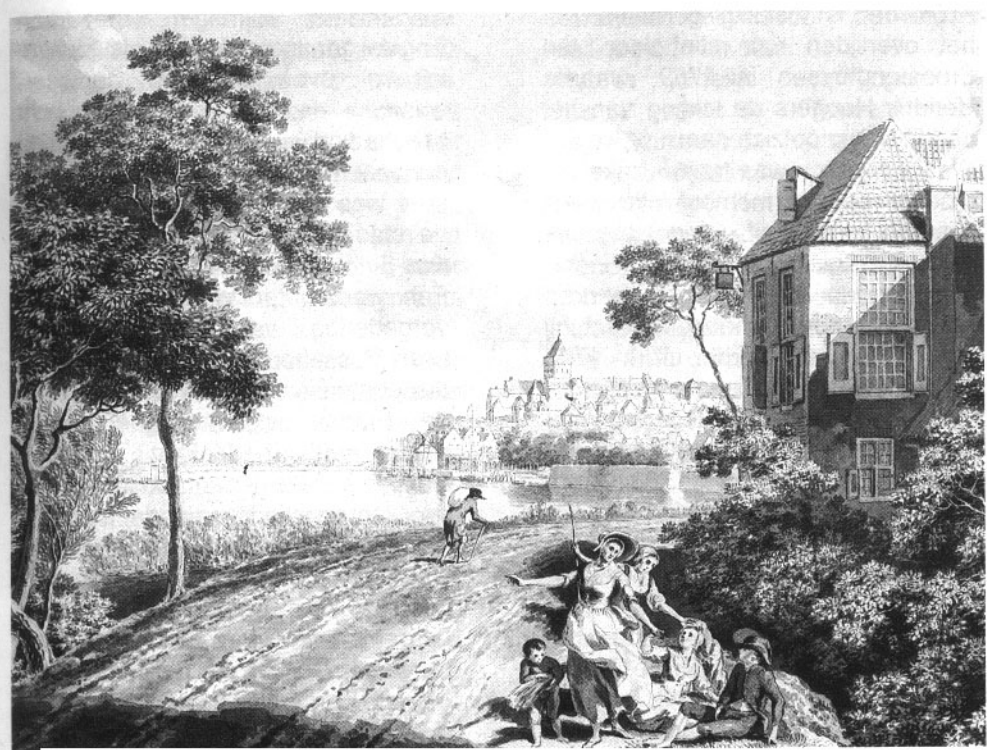
“Laat ons het oude niet geheel verwerpen, breek van Uw Bestieringsgebouw niet meer af dan volstrekt noodzakelijk is; verwerpt alleen het gebrekkige en het kwaade, dat de ondervinding U heeft leeren kennen en let wel op, dat de nieuwe invulling of verandering eene wezenlijke verbetering zij: laat u derhalven niet medesleepen door eenen stroom van volgzugt, noch tot zugt tot nieuwigheeden, nog minder van wraakzucht, die u van het eene gebrek, blindelings, zoude storten in een ander, tegenovergesteld en mogelijk grooter gebrek.” Zo droeg Hoogers op bescheiden maar effectieve wijze bij aan het uitdragen van zijn idealen, maar hij wachtte geduldig af tot deze idealen verwezenlijkt konden worden: een einde aan de absolute bestuursvorm en de bevoorrechting van de hogere standen. In 1784 maakte Hoogers diverse tekeningen vanuit de Ooijpolder, naar aanleiding van de door de overstromingen ingestorte Lappentoren. De getekende brokstukken van de toren laten zien dat Hoogers de kunst van het perspectieftekenen uitstekend onder de knie had. Aan de binnenkant van één van de liggende brokstukken heeft de kunstenaar zonder moeite een wenteltrap getekend, die van origine in het zware muurwerk van de Lappentoren was aangebracht. De laatste tekening uit deze serie heeft een groter formaat dan de andere prenten en de compositie met woeste golven op de voorgrond is werkelijk schitterend. De waarheidsgetrouwe afbeelding, een grijze gewassen pentekening, geeft niet alleen de ingestorte

Lappentoren weer. Boven de brokstukken van de toren verheft zich de massieve Valkhofburcht. Een donkere wolkenpartij maakt de compositie echt af. Voorlopig zou Hoogers deze tekening in portefeuille houden. Pas in 1800 liet hij er door E.Thelott een kopergravure van maken en de eerste afdrucken werden aangeboden aan het bestuur van het Rijk van Nijmegen. Deze karakteristieke burchtafbeelding is later bekend geworden als Eerste Memorieprent.

Toen in 1787 de incidenten plaatsvonden te Elburg en Hatterm, alsmede de belediging van de Prinses van Oranje bij Goejanverwellesluis, schoten de Pruisische troepen de Oranjes te hulp en werd de orde in de Nederlanden voorlopig hersteld. Als gevolg hiervan werd ook het genootschap *Voorbeelden Trekken* verboden. Sommige patriotten moesten naar Frankrijk uitwijken, maar de politiek gematigde Hoogers hoefde niets te vrezen.

Zaak en gezin tot 1794

Na 1783 moet Hoogers' tweede zoon Abram zijn gestorven, maar we weten niet in welk jaar dat geweest is. Uit het tweede huwelijk met Cornelia van Ommeren werden drie zoons geboren, waarvan Derk (1784) en Hendrik jr. (1787) in leven bleven. Cornelia verkreeg op die wijze de zorg over vier kinderen, waarbij de oudste en de jongste 14 jaar in leeftijd scheidden. Met de jongste zoon, Hendrik jr., zouden de ouders later nog veel problemen krijgen...

'Dijkgezicht bij de Herberg Batavia bij Nijmegen voor de belegering van 1784'
H.Hoogers 1794 (?) Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen

Al eerder is melding gemaakt van het overlijden van stiefvader Jan Broestershuysen in 1789, waarna Hendrik Hoogers de leiding van het bedrijf stevig op zich nam. Waarschijnlijk was zijn zakelijke moeder op dat moment niet meer actief in het bedrijf. Omdat Hendrik zich nu niet met politiek kon bezighouden, zal hij zich weer op het bedrijf gestort hebben, want hij bouwde de zaak verder uit. In 1790 kocht hij van zijn moeder een extra leerlooierij aan de Bottelstraat, met bijbehorende gebouwen. Toen zijn moeder uiteindelijk in 1793 stierf, werd hij definitief eigenaar van het bedrijf; daarbij ging ook het 50% familie-aandeel in de stenen looimolen op hem over. Zijn broer Jan Willem Hoogers erfde het ouderlijk huis aan de Grote Markt, maar dat verkocht hij enkele maanden later aan een suikerbakker. Jan Willem was sinds 1785 eigenaar van een huis en pakhuis op de hoek Lage Markt / Priemstraat. Dit pand staat er nu nog; het is te herkennen aan een karakteristiek ijzeren olifantje dat op de hoek bevestigd is.

'Bataafs Raadslid'

De politieke ideeën van Hendrik Hoogers en vele andere Patriotten kwamen in 1794 binnen handbereik, toen de Franse troepen de Republiek der Verenigde Nederlanden veroverden. Ons land werd deelgenoot gemaakt van de beginselen der revolutie en omgedoopt in de Bataafse Republiek. Gelukkig vond de omwenteling in ons land plaats zonder al te veel bloedvergieten of

extremisme. Nijmegen, met een Engels garnizoen binnen de muren, is wel even belegerd geweest, waarbij de Valkhofburcht licht beschadigd raakte. Toen dit garnizoen 's nachts in alle stilte de stad was uitgetrokken, capituleerde de stad de volgende ochtend. Het was 8 november 1794.

Eén week later verschenen in de vergadering van Gemeenslieden twee Bossenaren, Hubert en Neefs, die commissarissen waren namens de Franse afgevaardigde Bellegarde. Zij bedankten namens Bellegarde alle leden van de Raad, de Gemeenslieden en de secretarissen voor hun bewezen diensten, waarop ze buiten functie werden gesteld. De stad kende twee burgemeesters, waarvan alleen burgemeester In de Betouw mocht blijven. Een echte fluwelen revolutie dus!

Zeer waarschijnlijk werd de nieuwe Raad, net als het College van Gemeenslieden, door de twee Bossenaren samengesteld, zo denkt Dr. Pikkemaat. Onder de nieuwe benoemde raadsleden bevond zich ook Hendrik Hoogers. Voor het eerst sinds eeuwen werden er ook weer katholieken toegelaten in het stadsbestuur. Dat was voor vele protestantse Patriotten een schok; maar dat waren nu eenmaal de consequenties van Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap! Toch bleef het nieuwe gemeentebestuur nog overwegend protestants, terwijl de bevolking overwegend katholiek was.

De in 1787 verboden sociëteit *Voorbeelden Trekken* werd direct heropgericht, maar ook hier

probeerde men de toeloop van katholieken tegen te gaan door een soort ledenstop in te stellen. Vervolgens werd er door de katholieken een eigen sociëteit opgericht onder de naam *Eendragt maakt Magt*, met als zegel twee ineengevouwen handen. Dit kon het symbool voor eendracht zijn, maar het kon ook als katholiek symbool opgevat worden!

De sociëteit *Voorbeelden Trekken* beschouwde de nieuwe sociëteit als bedreigend. Na een inval in de nieuwe sociëteit werd het conflict voorgelegd aan het pas ingestelde gemeentebestuur, waarbij Hoogers overigens vierkant achter *Voorbeelden Trekken* ging staan. Hij liet zich nu van zijn slechtste kant zien, want op het gebied van de godsdienststrijd was de protestantse Hoogers alles behalve verdraagzaam! De nieuwe katholieke burgemeester Sanders van Well, benoemd naast In de Betouw, steide voor om beide sociëteiten te laten fuseren. Uiteindelijk bleven ze toch los van elkaar bestaan.

Het nieuwe gemeentebestuur vergaderde aanvankelijk meerdere keren per week; voor de nieuwe onervaren regenten was er was immers genoeg te doen. Het bestaande politieke bestel moest in hoog tempo worden omgevormd naar het Franse model.

Er onstonden allerlei ongewone situaties waarvoor verschillende raadscommissies werden opgericht. Hoogers werd benoemd in twee van deze commissies, waarbij hij ook werd benoemd tot *gecommiteerde tot den Brand*. Hij werd daarmee

verantwoordelijk voor de brandveiligheid in de stad.

Het is duidelijk dat Hoogers de komst van de Fransen heeft verwelkomd, maar hij zag hen meer als ondersteuners van de omwenteling. Het belang van het vaderland en de stad Nijmegen stond bij hem steeds boven alles. Er vonden bijvoorbeeld vele huiszoekingen plaats waarbij de Fransen officieel zochten naar spullen van het gevluchte Engelse garnizoen. Vaak werden de bewoners echter gedwongen om voorraden aan de Fransen af te staan. In december 1794 kreeg Hoogers zélf een dergelijk bezoek van Franse commissarissen, die uitwaren op een voorraad leer. Nu waren ze letterlijk aan het verkeerde adres! Hoogers vertelde hen dat de hogere Franse overheden spoedig een einde zouden maken aan dit optreden, maar dat werd als bluf beschouwd. Toen dit later bleek te kloppen, kwamen ze hem smeken er geen werk van te maken want dat zou hen natuurlijk de kop kosten!

Een nieuw probleem vormde de 'afkondiging der rechten van de mens'. De katholieke sociëteit *Eendragt maakt magt* diende nu een verzoekschrift bij het stadsbestuur in, om de Nijmeegse burgerrechten voortaan gratis aan iedereen te verstrekken. Ook nu probeerde de 'protestantse lobby' dit te vertragen omdat bij dit burgerrecht onder meer ook ouderenzorg hoorde. Op die manier zou het burgerrecht onbetaalbaar worden!

En zo ging het nog even door in Nijmegen. Verkiezingen werden

onafwendbaar en deze vonden uiteindelijk plaats op 12 december 1795. Het werd een overwinning voor de katholieken, waarbij Hoogers helaas niet in de Raad werd herkozen.

Dreigende sloop burcht

In het achterliggende jaar hadden zich boven de Valkhofburcht donkere wolken samengepakt. De burcht, acht jaar daarvoor nog in gebruik als tijdelijk onderkomen voor Stadhouder Willem V en zijn gezin, was in 1795 behoorlijk verwaarloosd en daardoor grotendeels onbruikbaar.

De aanblik vanaf de Lentse Waaloever was nog altijd imposant, maar van dichtbij moet het verval van het burchtcomplex duidelijk zichtbaar zijn geweest.

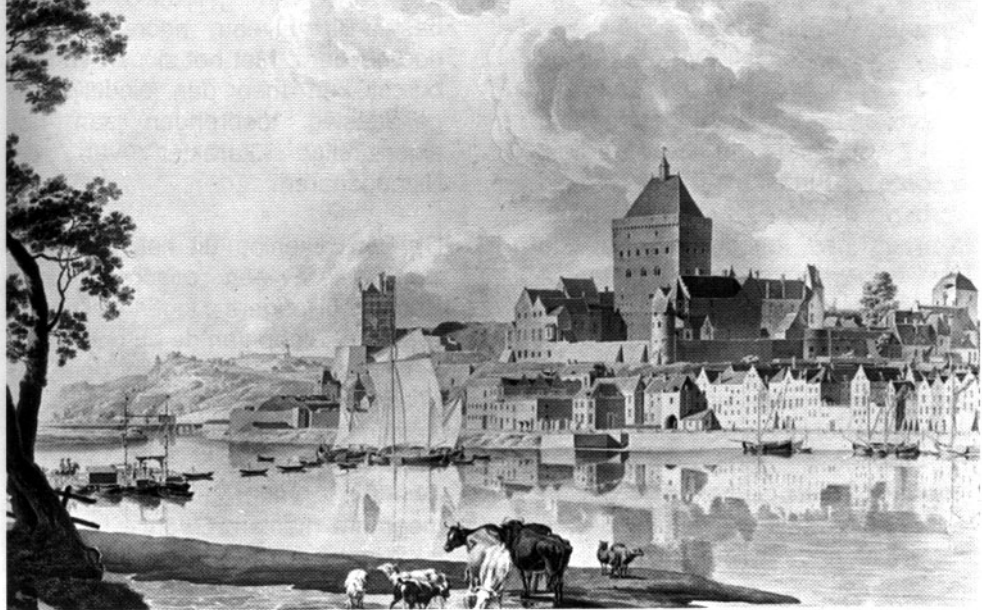
In feite was het verval al enkele eeuwen aan de gang, met als belangrijkste oorzaak het (illegaal) wegbreken van tufsteen uit de oudste burchtgebouwen. Deze gebouwen uit de keizerlijke periode waren veelal uit tufsteen uit het Duitse Eifelgebergte en andere natuursteensoorten opgetrokken. Toen het baksteen-procédé in onze streken rond 1200 goed op gang kwam, werden de jongere burcht vleugels (zoals de lange noord-zuidvleugel) en de diverse verbouwingen voornamelijk in het goedkopere baksteen uitgevoerd.

In de eeuwen voor de definitieve sloop was er vaak gegraven en gebroken op zoek naar de fel begeerde tufsteen. Fijn gemalen tufsteen vormde het zogeheten tras, en dit was een gewilde grondstof voor de aanmaak van metselspecie.

Door al het graaf- en breekwerk was de burcht op diverse plaatsen ondermijnd, en dan voornamelijk aan de voet van de ringmuur, hoewel er regelmatig hersteiwerkzaamheden werden uitgevoerd.

Toen Nijmegen in november 1794 onder vuur van de Franse troepen kwam te liggen, liep ook de burcht schade op, die overigens niet onherstelbaar was. Op diverse plaatsen, zoals in de St.Nicolaaskapel, waren kanonskogels ingeslagen.

In augustus 1795 vond er in Zutphen een provinciale Landdagvergadering plaats, waaraan de drie Gelderse Kwartieren (Nijmegen, Arnhem en Zutphen) deelnamen. Ook Hendrik Hoogers was hier aanwezig als een van de afgevaardigden van de stad Nijmegen. Op 6 augustus deed het zogeheten *Provinciaal Collegie van Politie, Financiën en Algemeen Welzijn* in deze vergadering het voorstel om de burcht te laten slopen wegens de jaarlijks terugkerende kosten om het enorme gebouwencomplex te onderhouden. Daar kwamen dan ook nog de 'grootte schadens' bij die door de beschietingen en inkwartiering van de Franse troepen waren ontstaan. Ook was de burcht in gebruik '...tot een slagthuys voor de Fransche Troepen ter bewaring van het slagvee'. Het vee dat door de Franse commissarissen gevorderd was, werd bijgedreven op de hellingen van het Valkhof, waardoor de ringmuur op nieuwe plaatsen verzakte. Het herstel van de burcht zou 'eenige duizenden' gaan kosten, terwijl verkoop juist '...zoals zulks ten meesten voordeele van den

Het Valkhof te Nijmegen en de in 1784 ingestorte Lappentoren H. Hoogers 1784
Dit is de zogeheten 'Eerste Memorieprent'. Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen

'Lande zal vermeenen te behooren'. Tufsteen was nog altijd een waardevol materiaal. Op 7 augustus werd het voorstel in de Landdag besproken en de vergadering ging op 7 augustus in meerderheid accoord... Daarbij moet wel vermeld worden dat de provincie grote tekorten had, mede doordat de Franse 'bevrijders' aan de Bataafse Republiek honderd miljoen gulden oorlogsschatting had opgelegd.

Zelfs het Nijmeegse Kwartier kon zich in het voorstel vinden, maar de vertegenwoordigers van Stad en Rijk van Nijmegen (onderdeel van het Kwartier) lieten aantekenen dat zij hieraan niet hadden meegewerkt, en dat zij zich nader wilden uitspreken!

Dat de burcht ook werd gezien als symbool van een afgesloten feodale tijdperk, komen we in de officiële vergaderstukken niet tegen. Het blijkt echter wel uit de plotselinge naamsvergadering van *'s Furstendoms Burgt in Provintialen Burgt'*

In dit eerste 'revolutiejaar' moeten vele vertegenwoordigers op de Landdag het oude Valkhofcomplex als de Nijmeegse Bastille hebben gezien, die maar zo snel mogelijk moest verdwijnen. De afgunst en rancune van de andere Gelderse steden zullen eveneens meege-speeld hebben. Tot aan de Bataafse Omwenteling beriep Nijmegen zich regelmatig op de status die ze als zogeheten *Vrije Rijksstad* zou hebben (een overblijfsel uit de keizertijd). Daarmee speelde de stad een eigenzinnige en min of meer autonome rol in Gelderland. Weliswaar bestond deze status sinds 1795 niet meer, aangezien de

pas verworven 'gelijkheid' ook op bestuurlijk niveau rigoreus werd doorgevoerd. Met het slopen van de burcht kon men dan eindelijk de geadeslag toebrengen aan het eigenzinnige karakter van de Nijmegenaren!

Op een tekening uit hetzelfde jaar zien we in één oogopslag hoe Hendrik Hoogers tegenover een eventuele sloop van de burcht stond. Van deze tekening werd door D. Veelwaard een gravure gemaakt, die werd gebruikt voor het titelblad van het in 1795 gedrukte *Reces van het Kwartier van Nijmegen*. Op meerdere manieren worden in deze tekening het oude en het nieuwe met elkaar verbonden. Het is het verslag van de eeuwenoude Kwartiersvergadering. Het opschrift luidt dan ook *Reces des Quartiers van Nymegen*, terwijl het onderschrift *Broederschap Vryheid Gelykheid* de verworvenheden van de Bataafse Omwenteling aangeven. We zien op de achtergrond de oude Valkhofburcht, het stoere en vanzelfsprekende symbool van de oude Rijksstad. Op de Lentse oever spelen vier putti (engeltjes) onder een boom, terwijl ze enthousiast de nieuwe tijd begroeten. De putto die het meest vooraan staat, houdt een omgekeerde speer vast waarop een vrijheidshoed is gezet. In zijn andere hand houdt hij het eeuwenoude wapenschild van het Nijmeegse Kwartier vast. De zittende putto houdt een balans vast waarmee de gelijkheid wordt uitgebeeld. Iets naar achteren voeren twee putti een dansje uit, dat op broederschap

Titelblad van 'Reces des Quartiers van Nymegen'(detail)
H. Hoogers 1795. Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen

duidt. Met deze prent zet Hoogers een duidelijke politieke stelling neer: historische elementen zoals de Valkhofburcht staan de nieuw verworven idealen niet in de weg!

Pogingen tot behoud burcht

We keren weer terug naar het Nijmegen van 1795. In het Nijmeegse Stadhuis werd op 21 augustus een Kwartiersvergadering gehouden, waarin de verdeeldheid opnieuw naar voren kwam. Stad en Rijk van Nijmegen (met o.a. Johan In de Betouw en Hendrik Hoogers) hadden immers op de Landdagvergadering laten aantekenen dat zij tegen sloop van de burcht waren. De rest van het Nijmeegse Kwartier, te weten de steden Tiel, Zaltbommel, en de ambten Overbetuwe, Nederbetuwe, Maas en Waal en Tieler- en Bommelerwaard hadden juist vóór verkoop gestemd! Uiteindelijk werd er binnen het Kwartier een compromis bereikt. Op de volgende Landdagvergadering zou men gezamenlijk aandringen op het behoud van de Reuzentoren, de restanten van de zuidelijke ringmuur en de twee *'kleine ronde Gebouwen, van ouds onder den naam van Heidensche Capellen bekend'*. Over de kapellen werd opgemerkt dat *'geene kosten ter reparatie noch behoeven noch behooren te worden besteed, ten einde als merkwaardige gedenkstukken der voorige eeuwen in volgende tijden te blijven geconserveerd'*. Het pleidooi werd afgesloten met de opmerking, dat het afbreken van *'dit oudste der gebouwen op den Bataavsen grond, zoo berucht wegens de vooraangetogene en menigvuldige*

gebeurtenissen, tot bekooming van penningen om eenig voordeels wille niet verhaast, maar aan de grijze tijd en vernieling van volgende eeuwen' over te laten.

Het was een prachtig compromis: het grootste deel van de burcht mocht gesloopt worden, terwijl de meest markante burchtgebouwen behouden konden blijven! Er werd een voorstel naar de Landdag gezonden dat op de vergadering in Zutphen op 15 september behandeld zou worden. Het voorstel moet onmiskenbaar (mede) opgesteld zijn door Mr. Johan In de Betouw, die niet alleen Secretaris van het Kwartier was, maar ook een gerespecteerd jurist en historicus.

Behalve de genoemde historische argumenten werden er extra argumenten aan toegevoegd. Zo werden de burchtgebouwen immers al eeuwenlang voor de rechtspraak gebruikt en van oudsher hadden de Richter en de Landschrijver op de burcht gewoond. Het complex werd weliswaar door de provincie onderhouden, echter de grond daaronder was geen eigendom maar *'Rijksterritoir'* omdat deze in 1247 slechts verpand was aan de toenmalige graaf Otto II van Gelre.

In het voorstel zouden het huis van de tijdelijke rijksrichter, de landschrijverswoning met voorpoort, en de ringmuur als afbakening van het terrein waar recht gesproken werd, buiten de verkoop blijven. Daarbij werd gepleit *'ter eeuwige gedenking der Oudheid van de Burg door den burger Johan In de Betouw zoo klaar gedetailleerde en geadstrueerd om ook de Reuzen Taoren en de twee Heidensche Capellen'* in stand te

De Valkhofburcht enkele weken vóór aanvang van de sloop. H. Hoogers 1796
Dit is de zogeheten 'Tweede Memorieprent'. Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen

laten. Nijmegen wilde aantonen dat stad en burcht onlosmakelijk met elkaar verbonden waren, en dat een totale afbraak ondenkbaar en onverteerbaar was.

Sloop toch onafwendbaar

Het Kwartier van Nijmegen droeg haar voorstel over aan het Provinciaal College, maar het werd pas op 30 oktober in de Landdag behandeld. Het College bleek niet onder de indruk van de Nijmeegse argumenten, want het stelde vast dat de burchtgebouwen gewoon provinciaal eigendom waren en dus verkocht mochten worden, ongeacht wie eigenaar van de onderliggende grond was. De meerderheid van de Landdag ging mee met het Provinciaal College en daarmee werd het lot van de burcht bezegeld... Als pleister op de wonde werd aan het College de vrijheid gelaten *'om het een en ander gedenkstuk der oudheid van geene groote waarde te laten staan'*.

Het terrein werd in acht percelen verdeeld, zodat belangstellenden per perceel konden bieden. Uiteindelijk werd er door Gerrit van der Aa uit Haarlem en Cornelis Dekker uit Westzaan een bedrag van f 90.400,= geboden voor de gezamenlijke percelen. Het Provinciaal College vroeg nu aan de Landdag, die op 10 februari 1796 in Arnhem bijeenkwam, om accoord te gaan met dit eindbod. Nu bleek het wel mogelijk om het burchtterrein met de *'Heidensche Caapel'* voor een bedrag van f 7.000,= voor de provincie te behouden.

Het Nijmeegse Kwartier ging in meerderheid accoord, hoewel de

vertegenwoordigers van Stad en Rijk opnieuw hun protest lieten horen. Zij verklaarden dat de provincie niet gerechtigd was om eigendommen van een geheel volk weg te nemen. De opbrengst van de *'immense massa duifsteen'* stond niet in verhouding tot *'het onherstelbaar verlies van een zo vermaard monument der hoogste oudheid voor de Provincie en voor de geheele Bataavsche Republicq'*. Feitelijk liepen de Nijmeegse afgevaardigden met deze uitspraak vooruit op het ontstaan van een nationale monumentenzorg.

Toch ging de verkoop door, hoewel de provincie de St.Nicolaaskapel en de grond voor het genoemde bedrag van f 7.000,= buiten de sloop hield. Verder werd bepaald, dat het Provinciaal College ook moest proberen om de *'tweede Heidensche Capel'* te behouden. Ook in dat laatste besluit zien we overduidelijk de onvermoeibare rol van Johan In de Betouw terug. Uiteindelijk wist men de tweede kapel voor f 3.000,= buiten de verkoop te houden. Hendrik Hoogers kan bij deze laatste besluiten niet aanwezig zijn geweest, omdat hij niet herkozen was als raadslid en zodoende niet als afgevaardigde van Nijmegen kon optreden. Omdat de sloop onafwendbaar was geworden, maakte Hoogers een tweede grote Valkhoftekening in de stijl van zijn eerdere tekening uit 1784. Deze nieuwe pentekening, later als ets bekend geworden als Tweede Memorieprent, geeft de burcht weer vanaf de Lentse oever. De details zijn wederom zeer nauwkeurig weergegeven, en ook nu is de

afbeelding qua perspectief en compositie perfect. Hoogers was al in 1795 met deze tekening begonnen, maar door de dreigende sloop nam hij geen verder risico, zodat dit kunstwerk enkele weken voor de start van de sloop in 1796 voltooid werd! Pas in 1800 en 1804 kunnen we Hoogers' duidelijke afkeer van de sloop lezen in de aanbiedingsbrieven bij zijn twee beroemd geworden Memorieprenten. We zullen deze brieven verderop behandelen.

Het behoud van de twee kapellen en het Valkhofterrein moet een grote teleurstelling voor de stad zijn geweest. Het lijkt erop dat Nijmegen niet langer overgeleverd wilde zijn aan de provinciale grillen. Tijdens de Nijmeegse Kwartiersvergadering werd besloten om aan de Landdag voor te stellen, om de grond met beide kapellen aan de Stad Nijmegen te verkopen voor f 10.000,=. De Landdag ging direct accoord, want de provincie had immers geld nodig!

Hoogers terug in de Raad

De nieuwe gemeenteraad, in december 1795 geïnstalleerd, was geen lang leven beschoren. Hoewel de katholieken nu het stadsbestuur domineerden, bleken zij niet in staat te zijn om een stabiel bestuur neer te zetten.

Door hun eeuwenlange onderdrukking slaagden zij er niet in om voldoende ervaren figuren naar voren te schuiven, waardoor het bestuur verlamd raakte en het conflict met de protestanten onopgelost bleef. Nieuwe verkie-

zingen waren onvermijdelijk en deze vonden op 13 februari 1797 plaats. Daarbij werd Hendrik Hoogers tot Raad en schepen gekozen.

Hoewel er vaak werd vergaderd, ontbrak Hoogers op de eerste vergaderingen. Na een maand deed hij per brief een verzoek aan de Raad om hem te ontlasten van de verplichting om zijn nieuwe posten te aanvaarden. Helaas bleef deze brief niet bewaard, zodat we over zijn motivatie in het duister tasten. Had het misschien te maken met de vele katholieken in de Raad?

Toch blijft het vreemd, voor iemand die al jarenlang vurig patriot was, en dan voor de tweede keer in de gelegenheid werd gesteld om tot de Nijmeegse Raad toe te treden. Uiteindelijk moet hij toch overtuigd zijn geraakt om het ambt alsnog op zich te nemen, want op 7 maart werd hij beëdigd.

We zullen zien, dat hij in dat ambt vervolgens toch nog een belangrijke rol voor het Valkhof zou spelen.

'Inspecteur' sloopterrein

De sloop van de burcht was op dat moment nog niet ten einde. Uit diverse bronnen weten we dat er bijna onafgebroken honderd à honderdvijftig man aan de sloop werkten, twee jaar lang. Het geeft een indruk van de massaliteit van de burchtgebouwen.

Tijdens de sloopwerkzaamheden was al gebleken dat de *'Hertogelijke Capel'* niet in zijn geheel kon blijven staan. Door de sloop van de lange Noord-Zuidvleugel zat de kapel haar stabiliteit hebben verloren. Op

verzoek van sloper Van der Aa werd het bouwvallige gedeelte van deze kapel aan hem verkocht voor f 2.000,= zodat hij het verder kon slopen. Wat toen overbleef was aanvankelijk meer dan de huidige Barbarossa-ruïne.

Toen de sloop van de Valkhofburcht tegen het einde liep (juli 1797) belastte de Raad haar medelid Hendrik Hoogers en de secretaris van het Kwartier, Johan In de Betouw, met een onderzoek naar het herinrichten van het Valkhofterrein tot een wandelplaats. Aan deze Gemeenslieden werden nog toegevoegd als woordvoerder A. Dibbets en de burger Kerstens. Deze heren, zeker de drie eerstgenoemden, moeten benoemd zijn op grond van hun betrokkenheid met de verdwenen Valkhofburcht. Hendrik Hoogers maakte de bekende en zeer precieze tekeningen van de burcht. Johan In de Betouw had fel gestreden voor het behoud van het gebouw en Dibbets had jarenlang onderhoudswerk aan de burcht uitgevoerd, zelfs al in de periode van Stadhouders Willem V.

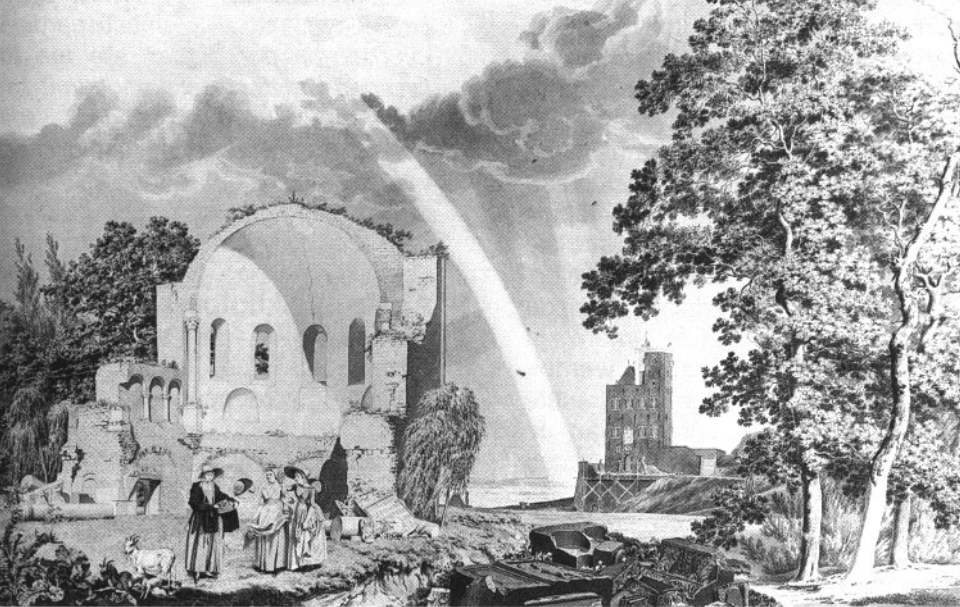
Een aantal panden op de slooppercelen VII en VIII, zoals de landschrijverswoning, waren uiteindelijk niet gesloopt maar doorverkocht aan predikant E. Mol en het commissielid A. Dibbets. Door achtergebleven slooppuin en het omwoelen van de heuvel was de afwatering van het terrein niet optimaal, zodat erosie dreigde. Dit werd echter ook veroorzaakt door de inrichting van de daken van huisjes

die tegen de tweede ringmuur aan de Voerweg stonden.

De commissie deelde mee, dat Van der Aa bereid was om twee arbeiders in te zetten die de overlast opruimden, als er tenminste van de zijde van de huiseigenaren ook twee mensen gestuurd werden. Verder bleken er in de muren van de huizen scheuren te zijn ontstaan door vallend puin, maar de commissie twijfelde of dit voor alle scheuren gold. Het bleek dat de bewoners van deze huizen diverse kasten, bedsteden en schoorstenen in de ringmuur hadden uitgehakt. Waarschijnlijk had Van der Aa geen zin in eindeloze discussies over de schuldvraag, want hij verklaarde zich bereid om alle scheuren te laten dicht metselen.

Verder vond de commissie het raadzaam om met Van der Aa te regelen dat de teelaarde van de heuvel gespaard bleef zodat 'plantagien' konden worden aangelegd. Daaruit blijkt eigenlijk voor het eerst dat er concrete plannen waren om een park aan te leggen.

Rond de half gesloopte St. Maartenskapel diende zich een nieuw probleem aan. Het 'gothingste' deel van de kapel bleek was zo wankel dat ook dit deel maar beter gesloopt kon worden. Er werd gelukkig niet verder gesloopt dan tot aan de houten vloer, die de gewelven van de benedenverdieping bedekte. Helaas werd ook het leiendak van de absis gesloopt, waarbij een gevaarlijke scheur in het plafond ontstond. Deze scheur zien we terug op de aquarel van Hoogers

'Ruïne een der Romeinsche Capellen etc. overgebleven van het Valkhof te Nijmegen'
Aquarel H. Hoogers 1805. Eervolle vermelding Maatschappij Felix Meritis Amsterdam
Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen

uit 1805. Gelukkig zou Ir. J.J. Weve ruim een eeuw later het leiendak herstellen, waarbij de ruïne ruim een meter werd verhoogd om het dak te laten aansluiten.

Overigens was in Hoogers' tijd een ruïne als onderdeel van een parkaanleg een nieuw modeverschijnsel. De strakke Franse tuinaanleg was al een tijdje losgelaten en het principe van de Engelse landschapstuin kwam in opkomst. In vele parken werden zelfs nieuwe, Italiaans aandoende ruïnes neergezet. De ruïne van de St. Maartenskapel, waarvan men toen nog dacht dat deze van Romeinse afkomst was, paste daar natuurlijk goed in.

Uit het rapport van de commissie bleek verder, dat er trekankers waren weggebroken uit de *'volkomenste capelle op de noordwestelijke hoek des bergs gelegen.'* Het gaat hier om de St. Nicolaaskapel. Met name aan de noordwest-zijde waren gevaarlijke scheuren ontstaan, en het gebouw dreigde naar die kant over te hellen. De commissie adviseerde aan het gemeentebestuur om het fundament van de ringmuur ter hoogte van de kapel voor f 2.000,- van de slopers over te nemen. Dit ringmuurfundament fungeerde als grondkerende muur, en de commissie vreesde dat afbraak zou leiden tot verdere verzakking en uiteindelijk het instorten van de St. Nicolaaskapel. Natuurlijk moest de kapel wel hersteld worden *'in de zelfde smaak en forme als hetgeen in welstand is.'*

De Raad ging met het gehele rapport van de commissie accoord

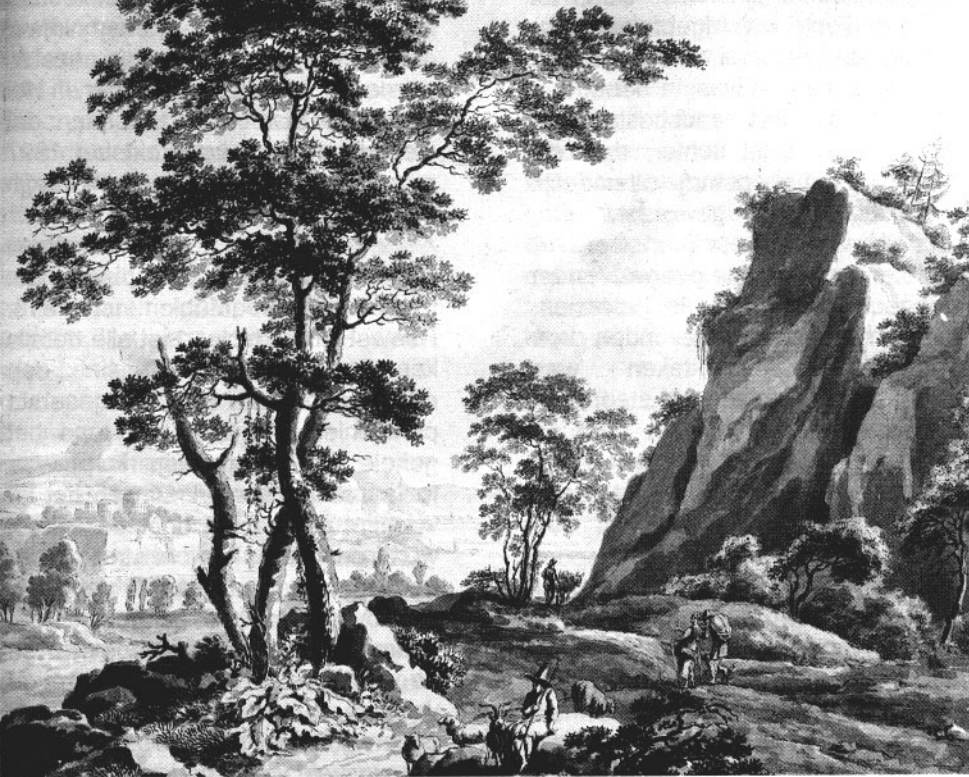
'...tot behoud en cieraad der twee gelibelleerde merkwaardige overblijfsels der outheit alle toe te brengen wat der zaake nooddruff zal vorderen, ten einde dit geacquireerde terrein aanlokkend voor vreemdelingen en tot wezentlijk nut en vermaak voor deze stad en deszelfs bewoondren moge worden.'

Aanleg Valkhofpark

We zagen al dat er tijdens de afbraak van de burcht met de gedachte werd gespeeld om deze historische plaats met een park te verfraaien. Weliswaar kon deze herbestemming niet wedijveren met de verdwenen burcht, maar zo bleef het terrein niet als een kale vlakte achter.

Voorzorgsmaatregelen waren al getroffen op advies van de commissie waar Hoogers en In de Betouw zitting in hadden: *'...dewijl het thans nog tijdig was, tot het spaaren der teelaarde, ten einde dezelve gestort worden op plaatzen alwaar plantagien, zullen kunnen worden aangelegt, en dienvolgens mede tot het formeeren en uitvoeren van een plan, na het welke tot nut en vermaak op de geschiktste wijze, voor het terrein, een aanleg zal kunnen gemaakt worden, waartoe in de eerste plaats zorg zal moeten gedraagen worden tot het herstellen der pomp, daar weinig aan defect is.'* Uit eerdere rekeningen weten we, dat er waterpompen waren aangesloten op de twee burchtwaterputten. Zo hoefde men geen emmers water op te hijsen, maar kon het water via grote handzwengels opgepompt worden.

Over welke waterpomp ging het nu? We weten dat de grote waterput op

**Italianiserend landschap met figuren. Hendrik Hoogers 1799
Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen**

het voorplein al tijdens de sloop tot op grote diepte was afgebroken.

De tweede, kleinere waterput bij de Prinsenkeuken was behouden gebleven. Uit het raadsbesluit van 15 juli 1797 blijkt echter, dat ook deze put (met pomp) uiteindelijk onbruikbaar was geworden. Om herstelkosten te vermijden werd er besloten om de put te overwelven en van een merkteken te voorzien, zodat hij later teruggevonden kon worden. Dit merkteken was ongetwijfeld de grote witte steen met het opschrift 'PUT', die tot 1984 op diverse plaatsen in het park heeft gelegen. Sinds die tijd ligt deze steen op het terrein van Gemeentewerken opgeslagen.

We keren weer terug naar het jaar 1797. In de raadsvergadering van 5 oktober van dat jaar presenteerde niemand minder dan Hendrik Hoogers een plattegrond met gedetailleerde tekeningen van het geplande park. Uit het raadsprotocol blijkt wie de tuinarchitect zou worden: *'Den Raad mede uit naam der verdere Gecommitteerdens, tot het in onder brengen, van het Terrein van den voorheen Furstendoms Burcht, ter vergadering geexhibeerd hebbende, een grondtekening en Plan, na het welke voorschreeve Terrein tot nut en vermaak maar ook voornamentlijk tot meeste profijte van deeze Stad zouwde kunnen worden aangelegd, volgens een aftekening door den beroemde Architect Zoker geformeerd.'*

In de kantlijn van het raadsprotocol werd later met potlood een correctie aangebracht: 'Joh. David Zocher'.

In de literatuur over tuinarchitectuur is deze J.D. Zocher sr. een vrijwel onbekende naam, maar zijn nazaten werden des te bekender. Het originele plan van Zocher, dat Hendrik Hoogers op 5 oktober 1797 presenteerde, schijnt verloren te zijn gegaan.

Als vroegste bron kennen we alleen het Nijmeegse stadsplan van Ferdinand von Mühlen uit 1813. Hoewel dit stadsplan niet alle details kan weergeven, geeft het een redelijk beeld van de eerste parkaanleg. We zien dat rond het gehele park een laan loopt van Italiaanse populieren. Binnen het D-vormige gebied dat door deze laan wordt omsloten, is dicht struikgewas geplant. In het hart van dit gebied is een ovaal grasveld aangelegd met daaromheen een plantenborder. Aan de westzijde raakt het ovaalvormige veld de buitenlaan, terwijl diverse paden door het struikgewas en over het grasveld voor doorkijkjes zorgen. Zocher heeft met dit ontwerp getracht het bouwvolume van de gesloopte burcht te vervangen. Overigens was het toenmalige Valkhofpark kleiner dan het huidige park, omdat de genoemde percelen VII en VIII met hun ommuurde tuin buiten het gebied vielen. Omdat de St.Nicolaaskapel in het verlengde van deze ommuurde tuin lag, viel de kapel buiten de eigenlijke parkaanleg. Vanaf de Waalkade en de Lentse oever stond de kapel dus geheel vrij, met het park als achtergrond.

De ruïne van de St. Maartenskapel werd op een geheel andere wijze in de parkaanleg opgenomen.

Op diverse tekeningen, ondermeer van Hoogers zelf, is te zien hoe de ruïne als centraal punt fungeerde aan de rand van het ovale grasveld. De crypte met de houten vloer was inmiddels bouwvallig geworden en afgebroken. Grote stenen brokstukken, onder meer van pilaren, werden in en rond de ruïne neergelegd. Links en rechts van de ruïne waren groepen treurwilgen geplant. Het geheel moest een sfeer van bezinning en vergankelijkheid oproepen, en dat was ongetwijfeld Zochers' bedoeling. Op diverse latere tekeningen van Hoogers zien we het idee achter de parkaanleg duidelijk terug. Deze tekeningen worden verderop in dit nummer behandeld.

Hoogers wordt burgemeester

In het laatste kwartaal van 1797, toen burgemeester W. Doelman werd gekozen tot lid van de Nationale Vergadering in Den Haag, nam Hendrik Hoogers zijn post schijnbaar direct over. De Raadsverslagen zijn niet duidelijk, maar het lijkt erop dat Hoogers als waarnemend burgemeester fungeerde. In de stadsrekeningen vinden we overigens wel terug, dat hij in de laatste maanden van 1797 als burgemeester werd uitbetaald. Op 1 januari 1798 werd Hoogers opnieuw aangewezen als *voorzittend lid* van de Raad. De volgende dag werd hij officieel tot eerste voorzitter of president-burgemeester gekozen, tot tweede voorzitter werd het raadslid W.A.F. Weijman gekozen. Uit deze verkiezing blijkt, dat Hendrik Hoogers een behoorlijk

aanzien als politicus had opgebouwd. Met zijn politieke ervaring, die al teruggaat tot de tijd van *Voorbeelden Trekken*, had hij in de Raad een evenwichtige en doortastende rol gespeeld. Daarbij bezat hij een ordenend talent en een groot zakelijk inzicht. Vele andere bestuurders zullen zich, mede door gebrek aan traditie, niet zo zeker in hun rol hebben gevoeld als Hendrik Hoogers.

Tijdelijk uit politiek 1798-1802

Als indirect gevolg van een verkapte staatsgreep binnen de Bataafse Republiek werd er op 2 april 1798 een nieuwe Raad geïnstalleerd. Hoogers ontbrak geheel in deze Raad en hij zou pas weer in 1802 in het gemeentebestuur terugkeren.

Er is geen duidelijke reden van zijn tijdelijke terugtreding te achterhalen. We weten wel dat Hoogers zich in deze periode extra heeft moeten inspannen, om zijn zakelijke activiteiten op peil te houden. De Franse bezetting en het Bataafse bestuur hadden de economie in een neerwaartse spiraal gebracht. Dat had ook zijn uitwerking op de looiersmolen en de leerhandel, want Hendrik Hoogers en Maurits de Bruijn kregen met diverse wanbetalers te maken. Gelukkig voor beide compagnons bleef het bedrijf voortbestaan.

Dat het gezin Hoogers nog altijd in welstand leefde, blijkt uit de bruiloft van de enig overgebleven dochter Jacoba Wilhelmina, die in 1800 met de Nijmeegse koopman Johannes Schiff trouwde. Het uitgebreide feest

vond plaats in het ouderlijk huis aan de Korenmarkt.

Hoogers heeft zijn tijdelijke terugtreding uit de politiek ook gebruikt om zich aan de teken- en schilderkunst te wijden. Uit deze periode is een Italianiserend landschap bekend, maar ook een gezicht op de dorpen Dodewaard en Hien en een drietal tekeningen van de stad Rhenen. Het is bekend dat de familie van zijn vrouw Cornelia van Ommeren bezittingen in Rhenen had. Ook nu valt weer de precisie op waarmee Hoogers gebouwen aan het papier heeft toevertrouwd. Als we foto's van de huidige Rhenense Cuneratoren vergelijken met het werk van Hoogers, dan komen perspectief, vormgeving en detaillering exact overeen.

Eén van de tekeningen stamt uit 1802 en heeft als titel *Rhenen ten oost-zuid-oosten*. De compositie is intrigerend. We zien een picknickend gezelschap afgebeeld, dat door dreigend noodweer wordt overvallen. De stad Rhenen, badend in het zonlicht, fungeert als achtergrond.

Al eerder zagen we dat Hoogers in 1784 een pentekening van de Valk-

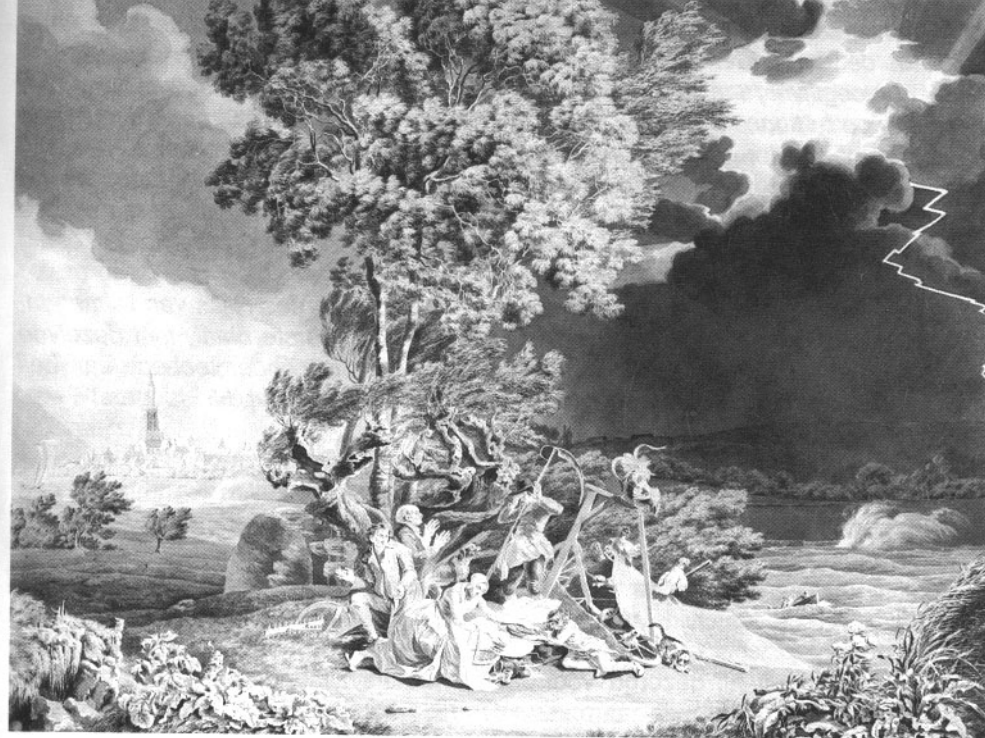
burcht maakte met de ingestorte Lappentoren aan de Waalkade. Hij hield deze voorlopig in portefeuille, samen met de bekende Valkhofprent uit 1796. Beide werken zijn monumentaal te noemen, en we kunnen ze beschouwen als het beste en meest indrukwekkendste uit zijn carrière als kunstenaar.

Aanbieding eerste prent

In 1800 besloot hij om de prenten uit 1784 en 1796 op koperplaat te laten graveren door de Duitse graveur E. Thelott. Het is bekend dat Hoogers ook zelf kon graveren, maar misschien durfde hij dit grote werk niet aan. Op 18 oktober 1800 verstuurde hij de eerste afdrucken van de prent uit 1784, met een begeleidend schrijven, aan het Gemeentebestuur van het Rijk van Nijmegen. Hoewel het gebouw binnen de stadsgrenzen had gelegen, was de burcht van oudsher als plaats van rechtspraak onderdeel van het Rijk van Nijmegen geweest. In zijn begeleidende brief schrijft Hoogers, na een historische beschouwing, onder meer het volgende:

[...] Het kan derhalven niet missen, dat alle Uwe Burgeren zoo niet meer tenmiste hetzelfde belang moesten stellen, als de Burgers mijner geboorte-Stad-Nijmegen, in 't behoud van dit plaisante, aanzienlijke, in de historien vermaarde, voor hun Lieden nuttige, en van ons vaderland, alleroudste Gebouw; 't welk door den knagende tijd, nog door het alles verslindende oorlog, nimmer geheel vernietigd was geworden.

Liefst verkieze ik de oorsaaken der slooping van hetzelfde, niet nae te vorschen; 't is nog versch in U Ln geheugen. Nog de doordrijvers van den verkoop, nijd nog jaloesheid aan te tijgen: neen, liever wilde ik mijn kunstvermogen te baat neemende, de naegedachtenis vereeuwigen van dit sonderlinge Slot: door twee Teekeningen in verschillende tijden door mij mae hetzelfde gemaakt, te doen

**'Rhenen ten oost-zuid-oosten'. Hendrik Hoogers 1802
Afkomstig uit Rijksarchief te Utrecht**

graveeren; waarvan de eerste nu in het licht treed. Dit eerste stuk verbeeld te gelijk een gedeelte van de ruinen door de berugten watervloed in het begin van 1784 in de Ooijtschen-dijk en sluijsen veroorzaakt. Ik oordeelde deeze eerste prent gevoeglijker aan U Ln en aan de Ingezetenen des Rijks van Nijmegen neederig op te kunnen dragen, dan volgziek de schitterende naamen van Keizers Koningen of Vorsten op dezelve te doen pronken: zullende mij volkomen beloond agten, indien ik door deeze uitgave, de smartelijke naegedagtenis, wegens de verkoop en opgevolgde vernieling van dit gebouw, in U Ln en in de Burgeren des Rijks eenigsints geleenigt, en deeze mijne mede-Burgeren hier door eenig genoeggen verschaft mag hebben.

Ik hoope derhalve dat de Opgezetenen en Bestuurderen des Rijks van Nijmegen, deeze toeweiiding, beneevens twee exemplaaen der Eerste plaat, met dezelve hartelijkheid zullen gelieven te accepteeren, als dezelve onder toebede van heil gedaan word, door Hunlieder Dienstvaardig Mede Burger. (get. H. Hoogers)

Met deze begeleidende brief geeft Hoogers een nabeschouwing op de besluitvorming rond de sloop van de burcht, waaraan volgens hem duidelijk jaloezie en nijd aan ten grondslag lagen.

Tegelijkertijd heeft hij gezorgd voor het vereeuwigen van de burcht, waarmee hij de pogingen van de vernielers, om de feodale burcht zowel uit het zicht als uit de herinnering weg te vagen, feitelijk ongedaan heeft gemaakt!

Terug in het gemeentebestuur

Op 30 september 1802 werd een nieuw Nijmeegs gemeentebestuur geïnstalleerd. Door de politieke veranderingen in de Bataafse Republiek werd dit gemeentebestuur niet meer door de burgers gekozen, maar benoemd door het Departementaal Bestuur van Gelderland. Hendrik Hoogers keerde nu terug in het bestuur, in de functies van zowel raadslid als schepen. Omdat het te ver voert om alle onderwerpen te beschrijven, waarmee hij zich in deze periode

bezig hield, zullen we hieruit een greep nemen. Hoogers was onder andere 'gecommitteerde dezer stads Plantagien' en zodoende verantwoordelijk voor het Nijmeegse openbaar groen, het Valkhof natuurlijk inbegrepen. Ook werd hij lid van diverse raadscommissies zoals 'tot de saaken van de brand' en de commissie 'tot de saaken deeser stads financieën'. Enige tijd later werd hij lid van de commissie 'belast met het toezicht op de wapenrustingen der burgermachten'. Deze lokale burgermachten waren op aandringen van Frankrijk opgericht, om de relatief kleine Bataafse Nationale Armée in tijden van nood te kunnen bijstaan. Samen met J.W. Pels stelde Hoogers een onderzoekscommissie in naar de toestand van de zgn. 'huiselijken'. Met dat laatste werd de materiële en financiële toestand van het Armenkinderenweeshuis bedoeld, dat al sinds 1790 in nood verkeerde. Deze toestand was de laatste jaren alleen nog maar verergerd, en dat viel juist samen

met het toetreden van de (onervaren) katholieken in het weeshuisbestuur. In ieder geval zagen Hoogers en Pels daarin voldoende aanleiding om de Raad te overtuigen om het weeshuisbestuur weer in protestantse handen terug te geven.

De sloop van de Valkhofburcht liet hem niet los, want op 11 januari

1804 zou hij de eerste afdrucken van zijn tweede grote Valkhofprent uit 1796 aanbieden aan het Nijmeegse gemeentebestuur. Ook deze prent, gericht op de burcht vanaf de Lentse oever, was eveneens in 1800 op de koperplaat gegraveerd door E. Thelott. De tekst van de bewaard gebleven geleidebrief luidde als volgt:

'Opdragt, van de 2^e Plaat, voorstellende het Valkhof, zoo als het was in 1795, aan de Burgerij en Magistraat der Stad Nijmegen op den 11^e Januarij 1804. Burgers!

De overdrevene nijging der Menschen in het algemeen om van het eene uitersten tot een ander tegenovergestelde heen te eilen en als dan onderweg het schuldeloze met het schuldige te vernielen, kenschets alle Revolutionaire tijden. Wanneer de driften heerschen, mag den verstandigen ter naauwernood waarschuwen, zijne welmeenende vermaningen vinden als dan selden ingang, se gaan meest nutloos verloren en worden soms daar en boven als een sagten olij, in een reeds vlamvend vuur geworpen, dat daar door te feller brand, en hij word erom gehaat.

De Revolutie die wij beleeft hebben, was wel meer sagtaardig, doordien deselve niet volkome Nationaal was, in vergelijking met andere Revolutiën; egter laat zij te veel sporen nae, dewelke de bovenstaande stelling bevestigen: onder andere reken ik daar bij, de nuttelooze zoo niet nijdige verkoop tot afbraak van 's vorstendoms-Burgt, het Valkhof genaamd.

De voorige Gemeente-Bestuurders deser Stad hebben wel een gedeelte der seer oude Capellen uit dien brand gered en van de voordige plaats, zo rijk in verschieten, een verruklijke wandelplaats gemaakt; 't geen ons en onse Naekomelingen, eenigsints vertroosten mag. Dog het colossale gebouw, en daar doro het karakteristieke aanzien dezer stad, zijn niet meer. Geen beroemde Cuip, Ruisdael, van Cal, Vosterman of van Gooijen, zullen hier meer nae toe komen, om hunne onsterflijke kunsttafelen met dit gebouw te versieren.

Hier door vond ik mij aangespoord om, even voor dat men begon met het selve te slopen, na mijn gering vermogen, desselfs gedaante der vergetelheid te ontrukken, door nog eene naauwkeurige teekening daar na te maken, en die, door den bekwaamsten, voor mij verkrijgbaren Graveur, in het Koper te laten overbrengen.

Hede zijn de eerste afdrucken daar van vervaardigt, Vergun mij nu het vermaak Mede-Burgers, dit mijn werk, aan mijne Stad-Genoten in het algemeen, en aan U Ln. Derzelve Bestuurders in het bijzonder, uit liefde, op te dragen: dit kan veel genoeggen verschaffen aan U Ln. Heilwenschend Mede-Burger. (get. H. Hoogers)

Niet als de brief bij zijn eerste prent, is ook deze begeleidende brief een opvallende politieke getuigenis. We kunnen eruit lezen dat de patriot Hoogers, tien jaar na de Bataafse Omwenteling, teleurgesteld lijkt in het concretiseren van de revolutionaire idealen.

Twee dagen nadat Hoogers zijn eerste prent aan het Nijmeegse gemeentebestuur had aangeboden, stuurde hij ook een afdruk naar het

Bestuur van het Rijk van Nijmegen. Aan hen had hij zijn eerste prent aangeboden, en nu verzocht hij *'dat U Ln. dit als een pendant van het voorgaande goedgunstig gelieve te accepteren'*.

Al na vier dagen volgde het vriendelijke antwoord van de Rijksbestuurders, waarin zij onder de indruk bleken te zijn van *'de netheid der tekening en praeciesheid der uitvoering'*. Helaas kon men beide prenten nu niet ophangen *'veroorzaakt door het gemis van een bekwaam Lokaal, - zodra ons zulk een Lokaal zal aangewezen zijn, tot conservatie van deeze pretieuze stukken, zodanige schikkingen daar te stellen, als ons daartoe het meest bekwaam zullen voorkomen.'*

Tweede burgemeesterschap - Periode 1805-1806

Op 2 januari 1805 werd Hendrik Hoogers opnieuw tot president-burgemeester benoemd, nu met J.W. Pels als tweede burgemeester naast zich. Samen hadden de beide heren zitting gehad in de commissie die het bestuur van het

Armenweeshuis had gereorganiseerd. Zij kregen direct de handen vol aan de uitwerking op lokaal niveau van diverse nationale hervormingen, die begin 1805 werden uitgevaardigd. De Haagse democratie werd geruisloos afgeschaft en opmerkelijk genoeg kwam veel van het oude terug, zoals de gewestelijke autonomie. Toen Napoleon uiteindelijk keizer was geworden, benoemde hij Schimmelpenninck tot Raadspensionaris en stelde daarmee een éénhoofdig bewind in. Schimmelpenninck bleek gelukkig het beste met het land voor te hebben, want hij streefde naar verbetering van het bestuur en de openbare financiën. Er werd een nationale, uniforme belastingheffing ingevoerd. Allerlei lokale belastingen en tolheffingen die soms al eeuwen bestonden, dienden afgeschaft te worden. Natuurlijk had dit voor steden als Nijmegen had dit een enorme uitwerking. Directe inkomsten waren weggevallen, en het stadsbestuur werd voor een groot deel afhankelijk van belastinginkomsten, die vanuit Den Haag over het land versleuteld werden. In dezelfde periode werd ook de invoering van het kadaster verder uitgewerkt, omdat bezit van onroerende zaken samenhang met de belastingheffing. Verder werd er een onderwijsinspectie ingesteld en ook werden de posterijen verbeterd. Zoals gezegd hadden al deze zaken hun uitwerking op het lokale bestuur. Op 22 juni 1806 benoemde Napoleon zijn jongere broer Lodewijk Napoleon tot Koning van Holland; Schimmelpenninck werd

De Heidenische heele Kapel op 't Valkhof te Nijmegen, uijt een kamer op St. Teunis van de Hr. Stadnitski'. Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen.

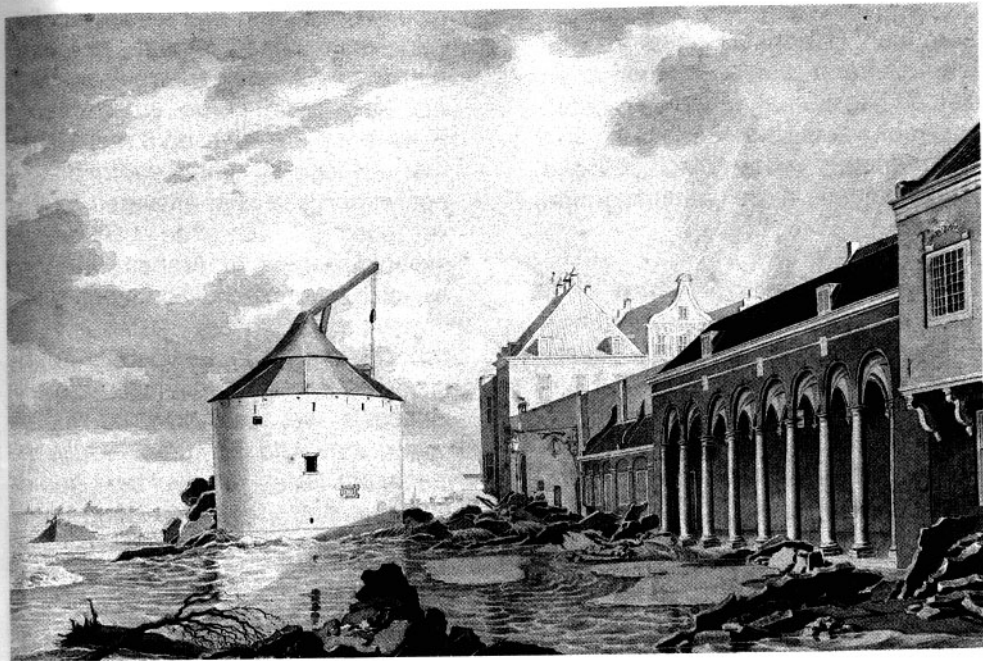
'De Heidenische heele Kapel op 't Valkhof te Nijmegen, uijt een kamer op St. Teunis van de Hr. Stadnitski'. Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen

per direct uit zijn functie gezet. Hoewel de Bataafse Republiek ophield te bestaan, leidde de vorming van het Koninkrijk Holland verder niet tot grote veranderingen. In Nijmegen had burgemeester Hoogers door een aantal deskundigen een onderzoek laten instellen naar de stroming van de Waal. De jaren daarvoor had de Nijmeegse Waalkade veel te lijden gehad van diverse overstromingen en grote pakketten kruierend ijs. De instorting van de Lappentoren, op diverse tekeningen van Hoogers te zien, was hier een direct gevolg van. Uit het onderzoek bleek dat de kribben aan de Lentse zijde een verplaatsing van de stroming hadden veroorzaakt, zodat deze dichterbij de Waalkade kwam te liggen. Door geldgebrek kon er met de uitkomsten van het door Hoogers ingestelde onderzoek voorlopig niets gedaan worden. Pas tientallen jaren later zou men deze onderzoeksresultaten weer gebruiken bij de aanleg van de zogeheten Vluichthaven, een L-vormige krib die nog altijd begint onder de huidige Waalbrug en vervolgens afbuigt in de richting van de stad. Door de aanleg van deze krib werd de stroming teruggeleid naar het midden van de rivier, waardoor de Waalkade gemakkelijker hersteld kon worden. In de luwte van de krib ontstond vervolgens de zgn. Vluichthaven, die nu voornamelijk door de pleziervaart gebruikt wordt en tevens de ligplaats is van onder meer de Mississippi Queen en de Brandaris.

De oprichting van de onderwijsinspectie had tot gevolg dat Hendrik

Hoogers in het midden van 1806 werd benoemd tot schoolopzichter in het Rijk van Nijmegen. Hoe hij dit allemaal kon combineren met het burgemeesterschap weten we niet. Bij deze nieuwe taak hoorde in ieder geval het bezoeken van de diverse scholen in het Rijk, alsook het opstellen van rapportages. Vervolgens moest hij op geregelde tijden verslag uitbrengen aan de Gelderse onderwijsinspectie te Arnhem. We weten dat hij deze taak zeer serieus nam en dat hij er zelfs gehecht aan raakte.

In 1807 zou de Valkhofburcht nogmaals het politieke pad van Hendrik Hoogers kruisen. We zagen eerder dat de tweede grote prent van de Valkhofburcht in 1804 zowel aan de bestuurders van Stad en Rijk van Nijmegen was aangeboden. Het Rijksbestuur reageerde al na enkele dagen, maar van de Stadszijde was er nog altijd geen reactie geweest. De uiteindelijke dankbetuiging van het Nijmeegse gemeentebestuur, op 30 april 1807, maakte veel goed. In de raadsvergadering van 23 juni 1806 werd besloten om aan Hendrik Hoogers uit dankbaarheid voor de *'uitmuntende kunstplaten van het Valkhof of vorstendomsburcht, een zilver schenkbord met het stedelijk daarop gegraveerd wapen voorzien'* aan te bieden. Deze post is ook in de stadsrekeningen terug te vinden: *'Aan de zilversmid J.W. Pas voor twee zilveren schenkbladen, wegende 46 onçe 16 Eng, met fatsoen en graveeren van stadswapen in Apil 1807 geleverd. Luid. ord. no. 257...f 213,='.* Voor wie het tweede exemplaar bedoeld was, vertelt het verhaal niet.

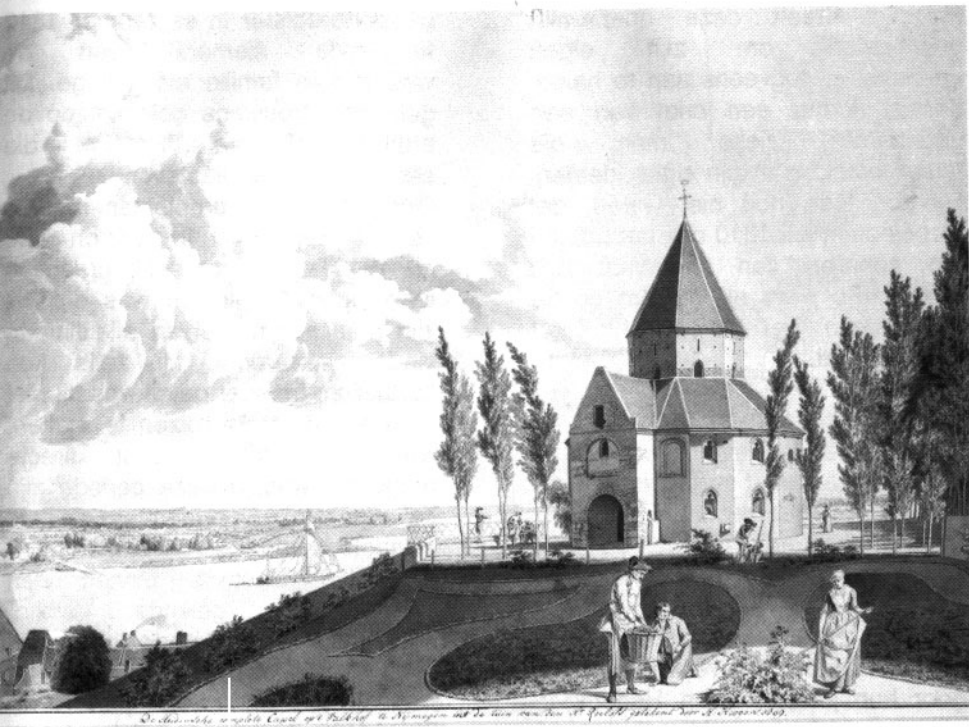
'De Waal Kruijt! Het zal wis hoger lopen'. H. Hoogers 1809
Waalkade met kraan, Kraanpoort en galerij, door kruierend ijs en water bedreigd
Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen

In de aanbieding van het zilvere bord aan Hendrik Hoogers mogen we allereerst een eerbetoon zien aan de kunstenaar, maar we moeten het ook zien als een blijk van waardering voor zijn politieke inspanningen in de achterliggende periode.

Einde burgemeesterschap

Na twee jaar burgemeesterschap legden Hoogers en Pels, zoals meestal gebruikelijk was, het hoogste ambt van de stad neer, en begin januari 1807 werden er twee nieuwe burgemeesters ingezworen. Hendrik Hoogers, inmiddels op leeftijd gekomen, keerde nog wel terug als schepen in het regeringscollege. Hij was al bijna 60 jaar, in een tijd waarin de gemiddelde Nederlander niet veel ouder werd dan 35 jaar. Uit diverse bewaard gebleven brieven, door Hoogers zelf geschreven, weten we dat zijn gezondheidstoestand achteruit ging. In 1808 kon hij niet aanwezig zijn bij de installatie van het nieuwe gemeentebestuur: *'mijn ziekte verhinderde mij om mogelijk deze memorie te stellen zo als het behoorde, ook om op den 5^e ten raadhuyse volgens uwen last te compareren, alsmede om daadlijk daarmae aan Uw H.W.G. mondeling kennis te geven van het hier voorstaande: en daar mijn ongesteldheid dit nog belet neem ik de vrijheid hier van kennis te nemen'*. Wat zijn ziekte precies was kunnen we niet achterhalen, maar het lijkt erop dat zijn ouderdom hem behoorlijk verzwakt heeft. In dezelfde brief bedankt hij ook voor de aangeboden posten van

plaatsvervangend wethouder en lid der vroedschap, omdat hij niet roemloos wil eindigen als *'een nae het laagste lid in de vroedschap'*. Ruim twee jaar later, op 8 mei 1810, laat Hoogers per voormiddagpostwagen een brief afleveren bij de vergadering van de Gelderse schoolopzieners te Arnhem, waarin hij zich verontschuldigt voor zijn afwezigheid. Door de vele schoolbezoeken in het voorjaar heeft hij zware koortsen opgelopen die hij inmiddels wel weer kwijt is *'maar mijne gevlugte kragten kruipen langzaam terug; de zwakheid boeid mij nog aan de ziekte-kamer'*. In dezelfde brief laat Hoogers blijken dat hij opnieuw teleurgesteld is in de politiek. In maart 1810 was Lodewijk Napoleon als Koning van Holland door zijn broer afgezet. Alle gebieden ten zuiden van de Waal waren inmiddels bij het wankel Franse keizerrijk ingelijfd, en daarmee was het patriottistische ideaal van een rechtvaardig Nederlands zelfbestuur vervlogen. De zieke Hoogers, die de vergadering van schoolopzieners niet kan bijwonen, schrijft vervolgens: *'En zal ik die ooit weder mogen bijwonen? Mijn schooldistrict is door midden gescheurt – Ik ben met mijne geboortestad uit 't hart van mijn vaderland weggerukt – ik heb geen vaderland meer! Geen vaderland waaraan ik alle mijne vermogens in zuivre liefde heb opgeoffert. Mijn hart smelt in droevheid weg en dit verhindert ook mijne beterschap, terwijl mijne stadgenoten met veel omslag, zwier en luttel smaak in vreugdebetoningen mij ergeren.'*

De heidensche complete Capel op 't Valkhof te Nijmegen met de tuin van den Hr. Roelofs getekent door H. Hoogers 1809.

'De Heidensche complete Capel op 't Valkhof te Nijmegen in de tuin van den Hr. Roelofs getekent'. H. Hoogers 1809. Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen

Hoogers heeft deze brief niet geschreven om zijn eigen verdiensten nog eens aan te halen, het is eerder een brief van een verbitterde, zieke man die teleurgesteld is in zijn eigen idealen. Hij kon toen nog niet weten, dat Napoleon in juli 1810 ook het gebied ten noorden van de Waal zou inlijven. Zo werd als pleister op de wonde zijn geliefde schooldistrict weer gelijmd...

De laatste jaren 1810-1814

We zagen al dat Hendrik Hoogers te kampen had met een afnemende gezondheid en grote teleurstellingen die voortkwamen uit de politieke ontwikkelingen. Maar dat was nog niet alles. Ook in de huiselijke kring kregen Hendrik en zijn vrouw grote teleurstellingen te verwerken, die door hun jongste zoon Hendrik jr. veroorzaakt werden. Misschien was de in 1887 geboren Hendrik jr. teveel aan de zorg van de drukke ouders ontsnapt. En doordat het gezin Hoogers relatief rijk was, heeft Hendrik jr. misschien wel gedacht dat er een succesvolle toekomst voor hem verzekerd was. Toch blijft het wel vreemd, want zijn twee jaar oudere broer Derk met wie hij opgroeide, veroorzaakte geen problemen. In diverse geschriften wordt Hendrik jr. als een zwakkeling en leegloper neergezet, die werk schuwde en in zijn korte leven niets presteerde. Hij raakte al vroeg aan de drank en zou dat tot aan het einde van zijn leven blijven. Zijn vriendin Sophia van Dam, dochter van een herbergier, bleek in 1812 zwanger te zijn. Bij de inschrijving van hun zoontje in het

geboorteregister in september 1812 fungeerde niemand van de wederzijdse familie als getuige. Dit gebeurde trouwens ook niet op de bruiloft van Sophia en Hendrik jr. die een maand later plaatsvond.

Ondanks al zijn problemen maakte Hendrik Hoogers sr. in de jaren 1809 en 1810 een grote serie prachtige tekeningen. Misschien was dit wel zijn manier om rust en afleiding te vinden, waardoor hij zelfs kon herstellen. In ieder geval was hij niet in staat om grote reizen te maken, want het Valkhof met directe omgeving was in deze periode zijn belangrijkste onderwerp. Al wandelend vanaf de Korenmarkt kon de oude Hoogers binnen een kwartier zijn geliefde Valkhof bereiken. Daar tekende hij onder meer de beide kapellen, de wandelaars in het park, de Belvédère, de karakteristieke daken van nabijgelegen straatjes, en het uitzicht op de Betuwe en de Ooij. Dit was de laatste grote serie tekeningen die Hendrik Hoogers zou vervaardigen. Toch zijn deze tekeningen kwalitatief goed en dat werd ook opgemerkt door Ir. Deur, die de werken van Hendrik Hoogers in 1953 zou gebruiken als uitgangspunt voor de restauratie van de St. Nicolaaskapel.

Eind september 1810 keerde de inmiddels herstelde Hendrik Hoogers terug in de Nijmeegse gemeenteraad. Het leek er sterk op, dat hij zijn eerdere teleurstellingen overwonnen had, want hij stelde zich actief en pragmatisch op. Door het vastlopen van de economie verkeerde de stad Nijmegen in een algehele malaise. Ook de politieke

A. Meyer del. 1822.

toestand verslechterde snel want zowel de Russische veldtocht als de Volkerenslag bij Leipzig liepen uit op mislukkingen voor Napoleon, die uiteindelijk naar Elba werd verbannen.

In ons land keerde de Prins van Oranje terug uit Engelse ballingschap, maar zelfs dat was voor Hendrik Hoogers geen reden om de Raad te verlaten. Nederland bestond weer als zelfstandige staat en de meeste verbeteringen in het bestuur werden niet teruggedraaid. Al met al was de politieke toestand beter dan hij ooit voor 1795 geweest was. Helaas zette het economisch herstel nog niet direct in. Hendrik Hoogers en zijn vrouw waren eind 1813 genoodzaakt om hun bezittingen in Wageningen te verkopen. Schijnbaar was de opbrengst niet hoog genoeg, want er moest nog een extra som geleend worden waarbij de molen aan de Graafseweg als onderpand diende.

De raadsvergadering van 13 juli 1814 was de laatste vergadering waarbij Hendrik aanwezig was. In latere raadsnotulen komt zijn naam niet meer voor. Het bezoek dat de nieuwe koning Willem I op 4 oktober aan Nijmegen bracht, maakte hij nog net mee. Deze koning Willem I had als zoon van Stadhouder Willem V in 1786-1787 nog op de Valkhofburcht gewoond. Het zicht op het Valkhof dat een complete gedaanteverandering had ondergaan, zal voor hem heel onwerkelijk zijn geweest.

Op 24 oktober 1814, rond twee uur in de ochtend, overleed Hendrik Hoogers in zijn huis aan de Korenmarkt. Vier dagen later werd hij bijgezet in het familiegraf in de

St.Stevenskerk. Zijn begrafenis zal zonder twijfel druk bezocht zijn door vele vrienden, politici en zakenrelaties. Vreemd genoeg komen we het overlijden van Hoogers niet tegen in de eerstvolgende notulen van de gemeenteraad op 15 november. Zijn dood had zeker vermeld moeten worden, want hij was immers als zittend lid van de Raad gestorven. Er is een magere verklaring want in zijn *Vervolg der Kroniek van Nijmegen* schrijft Johan In de Betouw dat de Nijmegenaren in het jaar 1814 overgoten waren met het geallieerde overwinningsoes.

De erfgenamen van Hendrik Hoogers zouden het leerlooiersbedrijf niet voortzetten. Zij verkochten bijna alle onroerende goederen, maar ook de grote kunstcollectie die Hoogers tijdens zijn leven verzameld had. Het eigen werk van de kunstenaar werd niet verkocht maar bleef zorgvuldig bewaard binnen de familie. Waarschijnlijk zal het beheer van deze prenten en schilderijen in handen zijn geweest van zijn weduwe Cornelia van Ommeren, die pas in 1839 overleed. Waarschijnlijk heeft ook zijn oudste zoon Willem Carel Hoogers (het soldaatje op het familieportret) een rol gespeeld in het beheer van de werken van zijn vader. Hij was een onopvallende en vrijgezelle tekenleraar te Nijmegen, en hoewel zijn werk niet zo knap is als dat van zijn vader, zijn er toch duidelijke stijlovereenkomsten te herkennen. Uiteindelijk overleed hij als laatste van het gezin Hoogers in het jaar 1844. De werken van zijn vader raakten daarna grotendeels

verspreid, maar gelukkig kon het meeste materiaal door de Gemeente Nijmegen worden aangekocht, waardoor we het nu nog kunnen zien in Museum Het Valkhof aan het Kelfkensbos te Nijmegen. De twee Memorieprenten van de Valkhofburcht zijn altijd populair

gebleven. We weten dat er van de kopergravures vele honderden, zo niet duizenden afdrucken zijn gemaakt, die nu nog menige huiskamer sieren. Door zijn nauwkeurige en intrigerende werk blijft Hendrik Hoogers voor altijd onsterfelijk.

Gebruikte literatuur

- Dr. J.A.B.M. de Jong : Hendrik Hoogers – Patriot en Kunstenaar 1747 –1814. Uitgave Europese Bibliotheek Zaltbommel 1969.
- M.J.M. Dongelmans: De Oranjes en het Valkhof 1786 – 1787. Uitgave Gemeentearchief Nijmegen 1980.
- Nijmeegs Museum 'Commanderie van St. Jan': Het Valkhof te Nijmegen. Tentoonstellingscatalogus 1980.
- Ir. J.J. Weve: De Valkhofburcht te Nijmegen. Alsnog-uitgave manuscript uit 1925 door drs. J.M.T. Nooy.
- G. Lemmens: Hendrik Hoogers (1747 – 1814). Catalogus tentoonstelling Stadtmuseum Bocholt. Uitgave Provincie Gelderland 1992

NASCHRIFT THEMANUMMER HENDRIK HOOGERS

Door E.F.M. Boshouwers, voorzitter Valkhofvereniging

Het is een uitstekend idee geweest van de redactie om een themanummer uit te brengen over Hendrik Hoogers (1747 - 1814).

Om meerdere redenen is dat van belang voor de vereniging, in de eerste plaats heeft hij vóór de afbraak van de Valkhofburcht zich de moeite getroost de dan nog intacte burcht voor het nageslacht vast te leggen in twee imposante gravures: één vanuit het Noord-oosten en één vanuit het Noordwesten. Deze twee prenten zijn voor de vereniging altijd van doorslaggevend belang geweest voor de herbouwplannen; overigens steeds in samenhang met het werkmeestersplan van 1726 (het zogenaamde dakenplan) en het manuscript van J.J. Weve uit 1924 naar aanleiding van zijn archeologische onderzoekingen op het Valkhof.

In de tweede plaats is de royale publicatie en verspreiding van de 'Hoogers-prenten' mede het draagvlak geworden voor de verenigingsplannen met betrekking

tot de herbouw van de Valkhofburcht. Velen konden daardoor destijds het beeld aan de burcht vasthouden en daarna doorgeven aan het nageslacht.

In de derde plaats is nu in kort bestek Hendrik Hoogers voor alle leden, maar ook niet-leden, beschikbaar via dit themanummer van de vereniging. Hierin wordt hij op veelzijdige wijze belicht in zijn diverse kwaliteiten. Eerdere publicaties omtrent zijn persoon zijn immers nog slechts antiquarisch verkrijgbaar.

Tenslotte is de publicatie omtrent Hendrik Hoogers een welkome aanvulling op de reeks themanummers van de Valkhofvereniging. Reeds velen, die voor de historie van het Valkhof van belang zijn gebleken, zijn hem voorgedaan. Het bestuur hoopt dat dit nummer zijn weg naar velen vindt, zodat de interesse voor de Valkhofburcht, voor het Valkhof als historisch gebied en ook voor de Valkhofvereniging toeneemt.